

Головний редактор:
Тамара Вилегжаніна

Редакційна колегія:
Л. Бейліс, заст. головного редактора, канд. іст. наук; В. Бабич, канд. іст. наук;
С. Басенко; Ю. Ворона (секретар);
В. Загуменна, канд. пед. наук; С. Зворський, канд. іст. наук; Л. Нікіфоренко, В. Пашкова, д-р пед. наук; Л. Петрова, д-р пед. наук;
Н. Розколупа; З. Савіна; В. Скарн, канд. пед. наук; М. Слободяник, д-р іст. наук, чл.-кор. Міжнародної академії інформатизації; І. Цуріна; І. Шевченко, канд. пед. наук

Комп'ютерний набір:
Леонід Бейліс, Юрій Ворона

Редактори: Світлана Басенко,
Світлана Макогон
Наталія Маслова-Зоріна

Художник: Роман Чудновський

Верстка: Вікторія Пасічна

Фото на обкладинці: Роман Чудновський

Журнал заснований
Національною парламентською
бібліотекою України

Реєстраційний № КВ 3254

Посилання на видання обов'язкові.
Редакція залишає за собою право
літературного редагування і скорочення
статей. Редакція може опублікувати
матеріали, не поділяючи точки зору автора

Рукописи не рецензуються і
не повертаються

Адреса редакції:
01001, м. Київ-1, вул. Грушевського, 1
Тел.: (044) 278-84-21
Факс: (044) 278-85-12
E-mail: planeta@nplu.org

© Національна парламентська
бібліотека України, 2012

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
ДК № 2 866 від 31.05.07

Підписано до друку 23.08.2012
Формат 60x84/8. Папір офсет.
Друк офсетний. Обл.-друк. арк. 9,84
Наклад 1 605 прим. Зам. 90

Віддруковано в
Національній парламентській
бібліотеці України
Обкладинка ТОВ «ПОЛІГРАФ»

Зміст

- 4 **Всеукраїнський день бібліотек – 30 вересня.** Привітання
Української бібліотечної асоціації

Колонка головного редактора

- 5 **Вилегжаніна Т.** Бібліотечна професія в сучасній Україні

До уваги читачів

- 7 **Рогальчук Л.** «Дати і події» – нове видання Національної
парламентської бібліотеки України

Бібліотечні кадри

- 8 **Пашкова В.** Міжнародний кодекс етики
9 **Бейліс Л.** Формування творчої спрямованості діяльності
бібліотечного колективу

Конференції. Семінари. Читання

- 13 **Плакіда А.** Проектний розвиток кримських бібліотек як
інструмент модернізації і фактор формування соціально-
культурної сфери регіону
16 **Зніщенко М.** Судак – столиця міжнародного бібліотечного
спілкування

З досвіду роботи

- 20 **Новакова Л.** Інформаційні продукти і послуги універсальної
наукової бібліотеки
24 **Козлова В.** «Бібліотека – острів фантазії і творчості»
(Програма літнього відпочинку дітей і дорослих у Кіровоград-
ській ОУНБ ім. Д. І. Чижевського)
26 **Шматько О.** Робота Регіонального тренінгового центру
Львівської ОУНБ у рамках освітньої програми «Золоті роки»

Сторінка методиста

- 27 **Лагута Л.** Експертно-діагностичний аналіз діяльності бібліотеки
30 **Димарчук З.** Основні напрями методичної діяльності
Попільнянської ЦРБ

Бібліотечні фонди

- 33 **Тимів І.** Маргіналії в рукописних книгах і стародруках як
джерело з історії татарських і турецьких набігів на українські
землі в XVI–XVII ст.

Рецензуємо

- 36 **Стельмах Х.** Львівщина в польській художній літературі

Книжкова полиця

- 38 **Переможці** «Коронації слова–2012»

Події. Факти

- 39 **Перший** лауреат незалежної премії за україномовну книгу для
дітей

Офіційні документи

- 40 **Укази** Президента України
Про відзначення державними нагородами України з нагоди
Дня Конституції України» (Витяг)
Про нагородження відзнакою Президента України –
ювілейною медаллю «20 років незалежності України» (Витяг)
Про відзначення державними нагородами України (Витяг)

Пам'яті колег

- 41 **З відкритим серцем до людей** [про О. Крицького]
42 **Євгенія Миколаївна Завадська** [некролог]
42 **Людмила Володимирівна Матвієнко** [некролог]

Всеукраїнський день бібліотек — 30 вересня

Українська бібліотечна асоціація —
партнерство для розвитку

Бібліотек@ — створи своє
майбутнє

*Президія Української бібліотечної асоціації
щиро вітає всіх читачів та працівників бібліотек зі святом —
Всеукраїнським днем бібліотек!*

*«Бібліотек@ — створи своє майбутнє» — під таким гаслом проходить професійне
життя нашої спільноти цього року. В ньому закладено глибокий сенс, адже лише
з інформацією, книгою, бібліотекою створюється успішне майбутнє
кожної людини і всього суспільства.*

*Бажаємо нашим колегам отримувати задоволення від професії, обраної серцем,
від усвідомлення користі, що її приносять людям бібліотекарі,
від причетності до великої культурологічної справи, яку ми активно провадимо!*

*Бажаємо всім читачам і працівникам бібліотек міцного здоров'я, сили і добра,
віри у світле майбутнє й насаги для його творення!*

*Ірина Шевченко, к. п. н., доцент, заслужений працівник культури України,
президент Української бібліотечної асоціації*

*Т. Вилежжанина, генеральний директор
Національної парламентської бібліотеки України,
заслужений працівник культури України*

БІБЛІОТЕЧНА ПРОФЕСІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

ЦЕЙ номер нашого часопису виходить у світ напередодні професійного свята – Всеукраїнського дня бібліотек, що традиційно святкується 30 вересня. Враховуючи актуальність питання щодо створення в країні певної суспільної думки стосовно бібліотечної професії і сучасних реалій навколо неї, вважаю за необхідне зупинитися на ньому у своїй колонці. Канули в Лету уявлення, що бібліотекарі – це «мильє тихоголосые женщины, в книгах всеведущи, в жизни застенчивы» (Л. Ошанін). Новітні культурні трансформації суттєво впливають на статус бібліотеки і бібліотекаря, а це, у свою чергу, спонукало суспільство протягом останніх років змінити свою думку щодо них.

На законодавчому рівні закріплено визначення бібліотеки як інформаційного, культурного, освітнього закладу, головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб її користувачів (ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»). Саме тому завдання сучасного бібліотекаря, який працює в умовах інформаційного суспільства, полягає в організації інформаційно-комунікаційного середовища таким чином, щоб користувачі бібліотеки отримували якнайповнішу інформацію з найменшими витратами часу. Якщо це завдання буде виконано, тоді з упевненістю можна стверджувати, що сучасні бібліотеки та бібліотекарі сприяють прогресивному розвитку науки, освіти, культури, всього суспільства в цілому і кожного громадянина окремо.

Кількість працівників 18 080 публічних бібліотек, що перебувають у сфері впливу Міністерства культури України, станом на 01.01.2012 р. нараховувала 43 566 осіб, у т. ч. бібліотечних фахівців – 35 791. Але тільки 67,13% із них мають вищу (повну та базову) бібліотечну освіту.

Базову бібліотечну освіту можна здобути в кожному регіоні. Училища (коледжі) культури (культури і мистецтв) здійснюють підготовку за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста за спеціальністю «Бібліотечна справа» з присвоєнням професійної кваліфікації «фахівець бібліотечної справи». Функція зазначених навчальних закладів у частині підготовки фахівців полягає в забезпеченні бібліотечних закладів (у межах відповідних територіально-адміністративних одиниць) кваліфікованими кадрами з дипломом молодшого спеціаліста.

Щодо повної вищої бібліотечної освіти, то бібліотекарів у «класичному» розумінні готують Київський національний університет культури і

мистецтв (має розгалужену систему філій), Кримський університет культури, мистецтв і туризму, Луганська державна академія культури і мистецтв, Львівський національний університет ім. І. Франка, Рівненський державний гуманітарний університет, Харківська державна академія культури. Ці виші здійснюють підготовку спеціалістів за напрямом «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія» з присвоєнням професійних кваліфікацій «бібліотекар-бібліограф», «бібліограф-книгознавець, менеджер видавничої діяльності». Такий само напрям мають «неспецифічні» ВНЗ – Донецький інститут психології підприємництва та Приазовський державний технічний університет («Українська мова і література та шкільне бібліотекознавство»).

Ряд вишів готують спеціалістів із документознавства та інформаційної діяльності. Деякі з них на офіційних сайтах зазначають: «За умов набуття відповідного досвіду фахівці можуть адаптуватися до таких суміжних напрямів діяльності, як маркетингова; рекламна; книгорозповсюджувальна; бібліотечно-бібліографічна; зв'язки з громадськістю; обліково-контрольна тощо» (Відкритий міжнародний університет «Україна», м. Київ) або: «...випускники можуть працювати на посаді «спеціаліст з інформаційно-бібліографічного обслуговування» (Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, м. Черкаси).

Однак тут виникає питання: чи відповідає набутий у цих ВНЗ фах кваліфікаційним характеристикам бібліотекарів? Відповідь можна отримати, якщо зіставити кваліфікаційні характеристики професії «бібліотекар» (затверджені наказом Міністерства культури і мистецтв України від 14.04.2000 № 168) і кваліфікаційні характеристики професії «документознавець» (затверджені наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29.12.2004 № 336). Саме таке порівняння дозволить побачити значні розбіжності між цими професіями. У майбутньому це може створити проблеми при працевлаштуванні в бібліотечний заклад для тих, хто отримує освіту з напрямку «Документознавство та інформаційна діяльність» з присвоєнням професійних кваліфікацій «документознавець-архівіст», «документознавець

знавець – менеджер інформаційних систем», «документознавець – менеджер інформаційних систем державних органів управління», «документознавець – менеджер міжнародних інформаційних систем».

Обсяги державного замовлення на підготовку саме бібліотечних фахівців у вишах дуже невеликі, й це є проблемою, як, до речі, і відсутність прогнозу щодо потреб у бібліотечних фахівцях та фахівцях з документознавства. Підтвердженням цього є такі дані: протягом 2009–2011 рр. за вказаними спеціальностями тільки ВНЗ III–IV рівнів акредитації державної форми власності, що перебувають у сфері впливу Міністерства культури України (Київський національний університет культури і мистецтв, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Харківська державна академія культури, Луганська державна академія культури і мистецтв), було підготовлено 3 230 спеціалістів з повною вищою освітою, в т. ч. за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» – 545 осіб, за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність» – 2 685 осіб.

В яких бібліотечних фахівцях є потреба в бібліотеках країни? Опитування керівників цих закладів, яке було здійснено під час проведення Всеукраїнського дослідження «Публічні бібліотеки України в соціокультурному просторі регіону» (2007–2008), показало, що особливо відчувається потреба в молодих висококваліфікованих працівниках саме з фаховою бібліотечною освітою. Не вистачає методистів, бібліографів, каталогізаторів, бібліотекарів, здатних працювати з окремими категоріями користувачів. Також гостро стоїть питання нестачі фахівців, які б займалися впровадженням у роботу бібліотек нових інформаційних технологій.

Виявлені тенденції вимагають серйозної уваги і співпраці вишів та бібліотечних установ як партнерів. Почати треба з розроблення більш розширеної та поглибленої програми проходження практики у бібліотечних закладах студентами ВНЗ, під час якої вони мають відчутти важливість та необхідність обраного фаху.

З метою вивчення ролі бібліотечної професії в суспільстві у 1999–2000 рр. НПБУ проводила соціологічне дослідження «Соціальний портрет бібліотекаря». Сьогодні, звертаючись до матеріалів цієї розвідки, цікаво зіставити окремі її результати з сучасними реаліями. Наприклад, в одному з висновків дослідження зазначено: «...молоді спеціалісти і пенсіонери складають по 11%, що, на наш погляд, свідчить про відсутність притоку молоді в бібліотеки. Якщо в найближчі роки не відбудеться змін у віковому складі кадрів бібліотек, можна буде констатувати їхнє різке старіння». За минулі роки майже ніяких змін щодо кадрового складу бібліотекарів не відбулося, про що свідчать

наведені нижче дані (за статистикою на 01.01.2012 р.).

Стаж роботи	Кількість бібліотекарів	% від загальної кількості бібліотечних фахівців
До 3-х років	3 360	9,38
Від 3-х до 10-ти років	7 189	20,09
Від 10-ти до 20-ти років	7 497	20,95
Понад 20 років	17 745	49,58
Разом	35 791	100

Отже, очевидно, що тенденція до старіння бібліотечних кадрів залишилася. До цієї проблеми слід привернути увагу міністерств, у підпорядкуванні яких перебувають навчальні заклади всіх рівнів акредитації, котрі здійснюють підготовку бібліотечних фахівців, керівників галузі культури, бібліотек тощо.

Сьогодні як ніколи зростає значення особистості кожного бібліотечного працівника. Швидко плине час, змінюється середовище навколо нас, змінюємося ми самі. У вищезгаданому дослідженні «Соціальний портрет бібліотекаря» було зафіксовано деяку консервативність представників бібліотечної професії, які на той час, визнаючи необхідність обізнаності з сучасними технологіями, не вважали за потрібне володіти ними (хоча вже тоді 85% опитаних жителів пов'язували майбутнє бібліотек і бібліотечної професії з повною комп'ютеризацією книгозбірень, доступністю Інтернету, автоматизованими системами).

У свідомості сучасних бібліотекарів відбуваються докорінні зміни. Це підтверджує опитування, проведене 2012 р. у рамках програми «Бібліоміст», під час якого вивчалось сприйняття бібліотечними фахівцями власної професії та її ролі в суспільстві. Зокрема, бібліотекарі приділяють більше уваги задоволенню потреб громади, а також вважають використання інформаційних технологій обов'язковим компонентом своєї роботи. Зросла кількість «прогресивних» бібліотекарів, які кваліфіковано надають послуги на основі сучасних технологій, навчають відвідувачів спілкуватися в он-лайн, просують власні послуги та шукають додаткові джерела фінансування. Зменшилася частка спеціалістів, котрі фокусуються на наданні відвідувачам інструкцій та довідок, а також проведенні традиційних заходів. Але не змінилася кількість прибічників усталених форм діяльності щодо збереження книжок, приміщень і збільшення документних фондів та книговидачі.

Хочу зазначити, що в сьогоденних реаліях життя українського суспільства професія бібліотекаря потребує більш ретельного наукового вивчення – з метою прогнозування її майбутнього, привернення до неї уваги влади і суспільства.

Л. Рогальчук,
завідувач сектору
Національної парламентської бібліотеки України

«ДАТИ І ПОДІЇ» – НОВЕ ВИДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

КОЖЕН день неповторний, кожен – це тонка риска в пунктирі історії, яка проходить суцільною смугою через життя конкретної людини. Чи не тому так важливо пам'ятати, що саме сталося цього дня у світі й державі, що залишилося від нього в історії та культурі.

У Києві зранку на моніторах столичної підземки періодично з'являється інформація – «Цей день в історії», «Цитата дня...». Читаючи газети або вмикаючи телевізор, у всіх містах та селах жителі України часто бачать рубрики і теми: «Сьогодні народилися...», «Історична ретроспектива...» тощо. І такі матеріали завжди привертають увагу людей.

Це стосується і календарів знаменних дат – як виду періодичних видань, що мають незмінний попит у читачів. Національна парламентська бібліотека України має майже шістдесятирічний досвід підготовки таких видань: перший випуск щоквартальника «Календар знаменних і пам'ятних дат» побачив світ ще в 1957 р., щорічник «Знаменні дати» виходив у видавництві «Україна» в 2000–2009 рр., багато календарних статей та списків формувалися для різних організацій та установ нашої держави.

Наприкінці 2012 р. побачить світ нове видання НПБУ під стислою назвою «Дати і події». За видом це календар знаменних дат, структуру якого сформовано за класичною схемою – перелік чисел за місяцями; відомості про річниці пам'ятних подій; згадки про заснування міст України, створення наукових установ, підприємств, освітніх закладів, ювілеї історичних осіб, діячів науки і культури, політиків та воєначальників; інформація про свята – як всесвітні, так і національні, а також релігійні, державні й професійні. Календар також уміщуватиме нариси щодо тих чи інших подій. Виходячи за межі енциклопедій і довідників, укладачі «Дат і подій» подаватимуть розгорнуті бібліографічні списки, в яких буде представлено не тільки описи друкованих видань, а й електронних ресурсів.

У межах своєї компетенції бібліотека сприяє реалізації державної політики щодо доступності інформації, виділяє як пріоритети освіти, духовний і культурний розвиток суспільства. Наслідуючи кращі традиції підготовки й видання календарів, укладачі «Дат і подій» при відборі інформації дотримуватимуться принципу якомога ширшого охоплення території українських земель в їхньому етнічному та державно-політичному розвитку.

Історія України складна і трагічна. Нині по-іншому оцінюються діяння тих, кого вважали за кумирів, і водночас повертаються з небуття імена самобутніх постатей, які послугували історичній долі й сьогоденню своєї країни. Тим цікавіше розповісти про таких особистостей на сторінках «Дат і подій», висвітлюючи їхню діяльність в усій складності, суперечливості, показуючи важливі моменти життя людини та суспільства.

Вважаємо за необхідне зазначити, що основне завдання нового видання – це, звичайно, забезпечення фактографічною інформацією споживачів, котрі цікавляться традиціями, культурою, історією та сьогоденням України. Крім того, «Дати і події» мають сприяти підвищенню потенціалу бібліотек щодо бібліотечного та бібліографічного обслуговування, формування фондів, проведення соціокультурної роботи з користувачами.

При формуванні статейного та фактографічного матеріалу календаря укладачі співпрацюватимуть з українськими науковцями і провідними фахівцями з усіх галузей знань.

Для працівників НПБУ видання та розповсюдження календаря «Дати і події», створеного на інформаційній базі та з використанням кадрового потенціалу бібліотеки, – один із засобів взаємодії з широким загалом читачів. Цільовою аудиторією календаря є співробітники бібліотек різних видів і форм власності, вчителі й викладачі, учні середніх шкіл та професійних училищ, студенти бібліотечних, історичних, філософських факультетів та аспіранти ВНЗ і науково-дослідних установ, журналісти, політологи, спеціалісти структур з виховної, соціально-психологічної роботи Збройних Сил України, фахівці закладів культури, організатори масових заходів, працівники відділів із зв'язків з громадськістю і т. д.

Колектив досвідчених бібліографів-упорядників планує зробити нове видання більш орієнтованим на потреби працівників бібліотек. На сторінках «Дат і подій» поряд із відомостями, що зазвичай подають календарі, вміщуватимуться матеріали методичного характеру, зокрема, плани книжкових виставок, сценарії літературних вечорів, бібліографічні огляди, презентації книжок, списки актуальних тем для проведення різноманітних заходів. Знайдеться місце й для матеріалів з досвіду соціокультурної діяльності бібліотек, центрів народної творчості тощо. У кожному випуску подаватимуться також списки бібліотек-ювілярів.

І ще одна суттєва деталь, що зробить календар надзвичайно цікавим та інформаційно насиченим. Кожен розділ, який, за традицією, буде присвячено місяцям року, відкриватиметься сторінкою поезії, де також вміщуватимуться цитати, влучні вислови з фольклору, народні прикмети.

Календар «Дати і події» – україномовне видання, що виходитиме двічі на рік (раз у шість місяців) і розповсюджуватиметься на території України за передплатою.

Перші випуски буде розіслано провідним бібліотекам країни безкоштовно.

Усі автори, редактори, укладачі календаря «Дати і події» розраховують на діалог із читачами, на поради й побажання щодо видання.

Наша контактна адреса: nbv@nplu.org

*В. Пашкова, д.і.н., доцент,
віце-президент Української бібліотечної асоціації,
член Комітету з доступу до інформації та свободи висловлення ІФЛА*

МІЖНАРОДНИЙ КОДЕКС ЕТИКИ

11–16 серпня 2012 р. у м. Гельсінкі (Фінляндія) проходили Всесвітній конгрес бібліотекарів та інформаційних працівників, Генеральна конференція і засідання асамблеї ІФЛА (Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ) «Сучасні бібліотеки – надихають, дивують, відкривають нові можливості».

На першому засіданні Рада ІФЛА затвердила Кодекс етики для бібліотекарів та інших інформаційних працівників (<http://www.ifla.org/en/news/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers>), котрий протягом трьох років розробляла робоча група Федерації – нинішні й колишні члени її Комітету з доступу до інформації та свободи висловлення, і надала його для обговорення бібліотечним працівникам різних країн.

Кодекс рекомендується брати за основу при вдосконаленні кодексів етики національних бібліотечних асоціацій.

Автори цього документа виходили з того, що:

- бібліотечна справа за своєю суттю – це етична діяльність, що втілює ціннісні підходи до професійної роботи з інформацією;
- протягом останніх століть у процесі розвитку суспільства потреба у поширенні ідей та інформації суттєво зростала, що великою мірою позначалося на сутності бібліотек та їх діяльності;
- завдання сучасного суспільства інформаційних інституцій і професіоналів, включно з бібліотеками та бібліотекарями, зумовлюють потребу в оптимізації реєстрації та представлення інформації, а також забезпеченні доступу до неї;
- надання інформаційних послуг в інтересах соціального, культурного та економічного процвітання суспільства – основа бібліотечної справи, тож бібліотеки несуть соціальну відповідальність.

У повному варіанті Кодексу також підкреслюється впевненість у тому, що людям необхідно ділитися інформацією та ідеями. Це означає визнання права на інформацію як важливого громадянського права. У статті 19 Загальної декларації з прав людини Об'єднаних Націй (1948) проголошується право на свободу переконань та їх висловлення, на доступ до інформації для кожної людини, право «...шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». Це чітко визначає сутність бібліотек та сучасної прогресивної бібліотечної практики. ІФЛА у своїх заявах, маніфестах, рекомендаціях і робочих документах акцентує увагу на важливості роботи з інформацією, роблячи наголос на відповідальності бібліотекарів у питанні забезпечення реалізації прав людини на інформацію.

Пропонуємо вашій увазі переклад скороченої версії Кодексу етики. З повною версією в українському перекладі можна ознайомитися на веб-порталі Української бібліотечної асоціації (<http://ula.org.ua/>).

КОДЕКС ЕТИКИ ІФЛА ДЛЯ БІБЛІОТЕКАРІВ ТА ІНШИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Вступ

Цей Кодекс пропонується як набір етичних положень і рекомендується для використання кожним бібліотекарем та інформаційним працівником як керівництво до дії, а бібліотечним та інформаційним асоціаціям – для створення або перегляду своїх власних кодексів.

Функцією кодексів етики є:

- Заохочення до осмислення принципів, на основі яких бібліотекарі та інші інформаційні працівники можуть розробляти лінію поведінки й вирішувати дилеми.
- Підвищення професійної самосвідомості.
- Забезпечення прозорості для користувачів і суспільства в цілому.

Цей Кодекс не призначений для того, щоби замінити існуючі кодекси або виключити обов'язок професійних асоціацій розробляти власні кодекси на основі досліджень, консультацій та спільного їх формулювання. Не очікується повне слідування Кодексу.

Пункти (статті) цього Кодексу етики побудовано відповідно до основних принципів, визначених у цьо-

му вступі, і містять низку рекомендацій щодо поведінки професіоналів. ІФЛА визнає, що, хоча викладені тут основні принципи мають лежати в основі будь-якого кодексу такого роду, окремі кодекси неодмінно відрізнятимуться відповідно до особливостей певного суспільства, громади або практик віртуальної громади. Створення кодексу – основна функція професійної асоціації, адже етичне осмислення необхідне всім професіоналам. Саме тому ІФЛА рекомендує Кодекс етики всім своїм членам – асоціаціям, окремим бібліотекарям, інформаційним працівникам.

За необхідності ІФЛА переглядатиме цей Кодекс.

1. Доступ до інформації

Основна місія бібліотекарів та інших інформаційних працівників – забезпечувати всім доступ до інформації задля власного розвитку, освіти, культурного збагачення, дозвілля, економічної діяльності, поінформованої участі та розширення демократії.

Тому бібліотекарі та інші інформаційні працівники заперечують цензуру в будь-яких проявах, підтримують надання безкоштовних послуг користувачам, популяризують колекції (фонди) та послуги серед по-

тенційних користувачів, досягають найвищих стандартів доступності до фізичних і віртуальних послуг.

2. Відповідальність щодо особистості та суспільства

Для залученості (включеності) та викорінення дискримінації бібліотекарі та інші інформаційні працівники забезпечують дотримання і реалізацію права на доступ до інформації, надання рівноправних послуг усім, незалежно від віку, громадянства, політичних поглядів, фізичних чи розумових можливостей, статевої приналежності, освіти, доходів, імміграційного статусу або статусу біженця, сімейного стану, походження, мови, релігії чи сексуальної орієнтації.

Щоби покращити доступ для всіх, бібліотекарі та інші інформаційні працівники допомагають людям в інформаційному пошуку, сприяють розвитку навичок читання та інформаційної грамотності, заохочують до етичного використання інформації (приділяючи особливу увагу інтересам молодих людей).

3. Приватність, таємниця та прозорість

Бібліотекарі й інші інформаційні працівники поважають приватність особистості, дбають про захист персональних даних, які мають надавати окремі особи та інституції. Водночас бібліотекарі та інші інформаційні працівники підтримують якнайповнішу прозорість інформації, що стосується державних структур, компаній приватного сектору та інших інституцій, діяльність котрих впливає на життя окремих людей і суспільства в цілому.

4. Відкритий доступ та інтелектуальна власність

Бібліотекарі та інші інформаційні працівники захищені у використанні всіх можливостей для надання якнайширшого доступу до інформації та ідей ко-

ристувачам бібліотек і водночас розуміють, що вони є партнерами авторів, видавців та інших творців праць, захищених копірайтом. Бібліотекарі та інші інформаційні працівники прагнуть забезпечити дотримання прав як користувачів, так і творців. Вони просувають принципи відкритого доступу, відкритого коду та відкритих ліцензій. Вони добиваються відміни певних обмежень для бібліотек, наприклад, недопущення збільшення терміну дії копірайту.

5. Нейтральність, особиста чесність і професійні навички

Бібліотекарі та інші інформаційні працівники суворо дотримуються нейтральності й неупередженої позиції щодо збирання, доступу та послуг. Вони прагнуть зібрати збалансовані колекції (фонди), застосовувати справедливі правила надання послуг. Запобігають тому, щоби власні переконання перешкодили виконанню професійних обов'язків, ведуть боротьбу з корупцією та добиваються найвищих стандартів професійної досконалості.

6. Взаємини з колегами та працедавцями

Бібліотекарі та інші інформаційні працівники є чесними між собою та поважають один одного, тому запобігають будь-яким проявам дискримінації через вік, громадянство, політичні переконання, фізичні чи розумові можливості, стать, сімейний стан, походження, расу, релігію або сексуальну орієнтацію. Вони виступають за рівну оплату праці чоловіків і жінок за одну й ту саму роботу, діляться професійним досвідом, беруть участь у діяльності своїх професійних асоціацій.

Переклад з англійської **В. Пашкової**

*Л. Бейліс, к. і. н., завідувач сектору
Національної парламентської бібліотеки України*

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ СПРЯМОВАНОСТІ
ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕЧНОГО КОЛЕКТИВУ**

СЬОГОДНІ в бібліотечній спільноті дедалі більшого поширення набуває думка, що важливими складовими нашої професії мають бути прагнення до нового, до творчості, відмова від застарілих, неефективних форм і методів роботи, особисті зусилля кожного працівника щодо вдосконалення власної діяльності. «Бібліотека стає інформаційним виробництвом, де мають місце складні процеси, що вимагають високоінтелектуального потенціалу кваліфікованих фахівців...» [4, с. 29].

Мета цієї статті – пошук такого адміністративного та психолого-педагогічного інструментарію, що допоміг би керівникам, лідерам бібліотечних колективів (формальним і неформальним) у створенні в них креативної обстановки, в залученні до творчої діяльності якомога більше працівників.

Актуальність проблеми зумовлено об'єктивно складним і суперечливим станом бібліотечної справи в Україні та в окремих країнах пострадянського простору. З одного боку, в цілому не можна назвати задовільною підтримку державними і місцевими владними структурами діяльності бібліотек – як у питанні фінансового та матеріально-технічного забезпечення, так і у питанні створення інформаційних ресурсів, підготовки кадрів, а з іншого – процес трансформації бібліотечної інституції відповідно до світових стандартів відбувається, і сучасні технічні засоби, кращі форми й мето-

ди бібліотечної роботи поступово починають використовуватись і в наших бібліотеках, незважаючи на об'єктивні та суб'єктивні труднощі, а також деякий консерватизм працівників.

Справи йдуть краще там, де бібліотечний колектив більше налаштований на інновації, конструктивні зміни, які є прямим наслідком і втіленням креативної спрямованості персоналу. Це підтверджує і думка відомого соціолога Г. Міллера, який довів: для того, щоби на підприємстві почалися зміни, треба створити критичну масу співробітників, які сприяють нововведенням (1/7 – 1/9 від загальної кількості працівників) [9].

До рис справді творчої, креативної людини відносять, зокрема: незалежність, відкритість розуму, чутливість до нового і незвичайного, високу толерантність, розвинуте естетичне почуття, впевненість у своїх здібностях, силу характеру [2, с. 37]. Для набуття цих якостей треба цілеспрямовано працювати. Все це свідчить про важливість мотивації як самої бібліотечної діяльності, так і креативного, творчого ставлення до неї.

Професор А. Соколов слушно розглядає як важливий психологічний фактор, що стимулює креативність людини та колективу, професійну самосвідомість [7, с. 5].

На наш погляд, буде логічним вважати, що на креативність фахівця впливають два фактори: професійне самопочуття (рівень задоволення особистих та особистісних потреб: матеріальний і моральний стан бібліотекаря, усвідомлення ним своєї необхідності й успішності; наявність позитивного іміджу – власного і установи; відчуття піклування держави та підтримки суспільства) і професійна самосвідомість.

Розгляньмо названі категорії та їхні складові. Засоби відповідного впливу, на наш погляд, можна розділити на адміністративно-управлінські й власне соціально-психологічні. Перші – визначають умови праці на невизначено великий період, регулюють та ініціюють виробничу і креативну діяльність в межах існуючого законодавства й кращих традицій колективу. Другі – потребують зміненого середовища (наприклад, під час тренінгів), в якому відбувається більш активний вплив на особистість і соціальну групу: корекція поведінки, навичок і настанов, переборення внутрішніх психологічних перешкод (невпевненості, депресійних станів, побоювання висловлюватися, самовиражатися, комунікаційних вад, статусних невдач, низької згуртованості колективу, консервативних настроїв і байдужості, несприйняття інновацій тощо). В адміністративно-управлінських заходах впливу можуть переважати суб'єкт-об'єктні, «вертикальні», стосунки, а в соціально-психологічних – здебільшого діють суб'єкт-суб'єктні, «горизонтальні», відносини, бо для співпраці у штучних, спеціально заданих умовах потрібні взаємна воля і співробітництво психологів-тренінгмейкерів і членів трудового колективу та його окремих груп. У розробці адміністративно-управлінських заходів психологи відіграють допоміжну роль консультантів, а у запровадженні соціально-психологічних

заходів, що потребують особливих знань і навичок, високого професіоналізму, – саме вони є основними виконавцями. Щодо бібліотечних керівників, які, виходячи з особливостей колективу і його нагальних або стратегічних завдань, планують роботу своїх закладів, то їм задля свідомого вибору принаймні повинен бути відомий основний перелік соціально-психологічних заходів, котрий можуть запропонувати і запровадити професійні психологи.

Професійне самопочуття

Економісти з Університету Канзасу дійшли висновку: що щасливішими відчують себе працівники, то ефективнішою є їхня праця. Дослідження показало, що «щасливі» співробітники працюють краще «нещасних»: вони скоріше і правильніше приймають рішення, підтримують добрі стосунки з іншими членами колективу, їхня праця, як правило, краще оплачується [9].

Професійне самопочуття можна розглядати в певних аспектах, напрямках, які представлені нижче.

Професійна компетентність, самовдосконалення, кар'єрне зростання

Люди потребують постійного навчання і тренінгу. Доведено, що навчати співробітників вигідніше, ніж міняти їх. «Для бібліотеки знання та мотивованість персоналу є більшою цінністю, ніж фонди і технології» [9].

Адміністративно-управлінські заходи включають організацію системи післядипломної освіти та підвищення кваліфікації (семінари, науково-практичні конференції, майстер-класи, бібліотечний туризм, школи інноватики, ярмарки і аукціони творчих ідей, курси тощо), створення умов для набуття профільної освіти для тих, хто її не має, атестацію кадрів, кар'єрне просування кваліфікованих спеціалістів. Останнє є важливим для закріплення кваліфікованих кадрів, оскільки відомо, що для кожної посади існує критична часова мітка відліку років праці, після котрої різко посилюється мобільність працівника (ймовірність його звільнення з власної ініціативи), якщо не постають перспективи посадового просування (3 роки для молодих спеціалістів, 4–8 – для інших). Звідси – важливість системи просування кадрів і планування кар'єри як засобу мотивації [6, с. 121].

Вагомими факторами адміністративного сприяння кар'єрному росту працівників є формування кадрового резерву, його навчання, атестація, делегування повноважень, доручення відповідальних складних завдань, виконання яких потребує професійного зростання, конкурси на заміщення вакансій.

Дієвою формою підвищення кваліфікації є створені в кожній області, завдяки Українській бібліотечній асоціації, а також реалізації в Україні програми «Бібліоміст» фонду Біла і Мелінди Гейтс, тренувальні центри. Тут бібліотекарів навчають праці з комп'ютерною технікою та Інтернетом. До підготовки українських тренерів залучаються тренери іноземні.

Як свідчить практика, оволодіння навичками роботи в Інтернеті часто-густо сприяє посиленню професійної активності й креативності бібліотечних

працівників. З'являються фахові блоги («Пан бібліотекар», «Бібліотечний автобан», «Творчість та інновації в українських бібліотеках», «Бібліотечний гопак» і т. ін.); для залучення користувачів до бібліотеки і читання небайдужі бібліотекарі використовують популярні соціальні мережі Twitter, Facebook тощо, де, окрім розміщення інформації про бібліотеки, потенціальним відвідувачам пропонують різноманітні вікторини, квестові форми. Все це сприяє залученню користувачів до бібліотек.

Соціально-психологічні заходи передбачають орієнтування окремих працівників і окремих підрозділів на повну самореалізацію за допомогою різноманітних форм роботи.

Індивідуальне організаційне спілкування (коучинг)

Консультативна робота зі спеціалістами, менеджерами, реальними структурними підрозділами, керівниками середньої ланки має різні назви – кар'єрний коучинг, бізнес-коучинг, коучинг особистої ефективності [5, с. 459]. Основною формою цієї діяльності є бесіда. Суть коучингу – продовжене в часі, систематичне розкриття психологічними засобами потенціалу особи або усталеної групи людей, які спільно працюють, що дає змогу підвищити ефективність управлінських рішень та розв'язати низку інших завдань [5, с. 460]. Його мета – досягнення ефективності, швидкості, результативності праці, культивування відповідального ставлення до своїх обов'язків, усвідомлення власної ролі в спільній справі, смислу своєї діяльності, турбота про загальний успіх.

Коуч (тренер) не вирішує проблеми, а створює умови для максимального творчого саморозкриття особистості, мобілізації всіх її внутрішніх ресурсів, розумових і творчих здібностей, сприяє розвитку мотивації, виробленню нових стратегій поведінки тощо [5, с. 460].

Тренінги креативності сприяють розкриттю творчого потенціалу, виробленню навичок нестандартного мислення, формуванню стратегій творчої діяльності тощо. Існує кілька різновидів таких тренінгів:

а) мозковий штурм – метод генерації ідей (за умови заборони критики) з подальшим їх опрацюванням;

б) синектика – методика психологічної активізації творчості, більш досконала форма мозкового штурму. На відміну від останнього, при синектичному штурмі допустима критика, яка допомагає розвивати і видозмінювати запропоновані ідеї. Методика передбачає використання аналогій. Синектичний штурм здійснює постійна група інтелектуалів і досвідчених фахівців (генераторів ідей), їм опонують критики, які зобов'язані дотримуватися поблажливої та конструктивної форми висловлювань, перш за все підкреслюючи позитивні зерна в запропонованому рішенні;

в) морфологічний аналіз – системний розгляд досліджуваного явища чи моделі;

г) тренінг розвитку творчого інтелекту – вирішення проблеми за чіткою та жорсткою програмою (алгоритмом).

Відчуття результативності праці (фактичне; матеріальне і моральне оцінювання)

З точки зору адміністративно-управлінської діяльності важливими є забезпечення об'єктивності й гласності в оцінюванні праці окремих працівників і підрозділів, систематичність підбиття підсумків, неформальний підхід до матеріального та морального заохочення, яке повинно визначатись якістю праці, тобто має «бути пов'язано зі стажем, освітою, професійною сумлінністю» [6, с. 121]. Також варто визначити певні ділянки роботи як бази передового досвіду, призначити фахівця, відповідального за проведення майстер-класів чи подібних заходів з підвищення кваліфікації; висвітлювати набутий досвід у ЗМІ або фахових виданнях. Потрібно турбуватися про кар'єрне просування успішних та перспективних працівників.

У стиль менеджменту треба внести більше приємних емоцій: заохочувати людей, хвалити за хорошу роботу [9]. Про доцільність цього свідчить хоча б такий приклад: коли на одному з тренінгів учасникам було видано два десятки карток із різними мотиваційними твердженнями, що включали і аспекти грошового винагородження, з проханням вибрати найважливішу, то практично всі обрали одну й ту саму картку з написом: «Я відчуваю, що мене цінують і захищають в мені».

У соціально-психологічному аспекті необхідним є надання допомоги у створенні комфортного клімату в колективі, стосунків взаємної довіри і допомоги, авторитетності професіоналізму, зокрема через різноманітні тренінги.

Тренінги сенситивності – спрямовані на підвищення чутливості до внутрішнього світу і психологічних характеристик інших людей або соціальних груп, на розуміння своєрідності окремої особистості, вміння прогнозувати поведінку, думки та почуття інших людей, а також процеси, які відбуваються у соціальних групах.

Мотиваційні тренінги – спрямовані на активізацію важливих для роботи особистісних мотивів. Такій активізації можуть парадоксально сприяти змодельовані для переборення некомфортні умови праці, важкість нерозв'язаної проблеми, неупорядковані або конфліктні стосунки в колективі («паразитизм») тощо. Завдання тренера – створити такі умови, щоб учасники спершу змогли відчути на собі дію мотиваційних сил, згодом навчилися ними керувати і відчувати задоволення від нелегкої, але плідної роботи, результат якої підвищує самооцінку та статус працівника в колективі.

Співпраця в колективі (лідерство, суперництво, взаємодопомога, стосунки і статус особистості)

Що скоріше керівник-лідер переконає кожного окремого співробітника демонструвати свої лідерські якості – незалежно від посади, то успішнішою буде діяльність установи. Розвиток культури лідерства – ось що важливо. Культура лідерства полягає в тому, що кожний співробітник може проявити себе, свої здібності та активність. Це означає, що кожен має

зосередитися скоріше на пошуку рішень, а не на проблемах, зберігати конструктивне мислення [9].

Умовою розвитку креативності у професіонала є наявність творчого середовища. Але в повсякденному житті, на жаль, відбувається придушення креативних якостей особистості, що може бути пояснено зацікавленістю соціуму в стабільності, тоді як креативність передбачає незалежну поведінку [2, с. 37].

Це варто враховувати під час проведення і адміністративно-управлінських, і соціально-психологічних заходів. Метою перших мають бути підтримання в колективі зацікавленості й готовності до проведення інноваційних змін, розумної ініціативи; відділення консерватизму від традицій; постановка перед певними підрозділами спільних завдань; сприяння змагальності окремих осіб або груп; заохочення наставництва; обмеження проявів особистого та групового егоїзму. Метою других – формування навичок колективної співпраці, набуття яких допоможуть різноманітні тренінги.

Тренінги з використанням різних масок. Учасники послідовно «вдягають» маски – професора, продавця, солдата, злочинця і т. ін. Робота в масці передбачає перебудову способу мислення, постійну імпровізацію, в процесі якої пробуджуються та стають важливими невербальні компоненти поведінки. Експресивність породжує нові властивості індивідуальності, усвідомлення нею своїх можливостей [5, с. 116].

Тренінги впевненої поведінки. Спрямовані на переборення різноманітних соціальних страхів: критики, помилки, контакту, публічної присутності, звернутися з проханням, пред'явити вимогу, відмовити або одержати відмову, націлені на подолання нерозвиненості навичок соціального контакту, недооцінювання своїх успіхів та переоцінювання невдач.

Гендерні тренінги. Сприяють перебудові власних уявлень про чоловічі та жіночі ролі, збагаченню цього рольового репертуару новими варіантами, звільненню від влади гендерних стереотипів і забобнів [5, с. 464].

Тренінги емоційної грамотності. Допомагають не тільки усвідомлювати свої емоції, а й керувати ними, розуміти емоції партнера зі спілкування.

Тренінги лідерства. Спрямовані на усвідомлення та корегування елементів лідерської поведінки, пошук і використання рольових особистісних ресурсів для вирішення лідерських завдань, розвиток спонтанності, творчості й інтуїції, підвищення самооцінки лідера. Завданням є формування рольових якостей лідера як організатора, творця, бійця, дипломата і т. ін. [5, с. 462–466].

Імідж професії, установи, колективу, певної особи

З адміністративної точки зору, першорядним є формування в конкретному бібліотечному колективі атмосфери довіри, співробітництва, поваги до чужої думки, вироблення конструктивного підходу до проблем. Водночас важливим є встановлення партнерських зв'язків між бібліотеками і владними органами, територіальними спільнотами, громадськими органі-

заціями, а також використання засобів масової інформації і фахових видань для поширення в суспільстві відомостей про діяльність бібліотеки.

У соціально-психологічному аспекті буде корисним проведення тренінгів «Пізнай самого себе», ділових ігор «Презентація закладу», «Презентація заходу», рольової гри «Директор бібліотеки (керівник підрозділу) дає інтерв'ю кореспондентові».

Професійна свідомість

Праця бібліотекаря ефективна, коли він розуміє сенс своєї діяльності. Це відбувається тоді, коли бібліотекар діє в злагоді з інтересами, цінностями соціуму, осмислює належність до нього, свою значимість [1, с. 11]. Саме на цьому ґрунті будується професійна свідомість бібліотекаря, яка включає розуміння професійної місії, громадянського обов'язку, фахової етики; професійні знання та вміння; ставлення (поважне) до самого себе та до членів колективу [7, с. 32].

Разом із цим «під час ідеологічних, політичних чи економічних змін змінюються і орієнтири професійної свідомості» [8]. Такі зрушення можуть бути як позитивними, так і негативними. Але, на наш погляд, спричинені об'єктивними обставинами негативні зміни у свідомості можуть значною мірою послаблюватися чи блокуватися спільною професійною думкою, корпоративними засобами розповсюдження інформації і, перш за все, фаховими виданнями, періодикою, а також професійними громадськими організаціями, якими є, зокрема, бібліотечні асоціації. Певні дії можливі та бажані й у самих бібліотечних колективах.

Розвитку професійної свідомості може сприяти низка адміністративно-управлінських заходів, як, наприклад, вивчення історії – свого закладу і бібліотек регіону, країни, розміщення цих матеріалів у фаховій пресі та ЗМІ, підготовка відповідних виставок, створення архівів, музеїв; розповсюдження досвіду кращих бібліотекарів сучасності і минулого, публікація їхніх творчих біографій. У системі заходів з підвищення кваліфікації варто зробити акцент на значимості інформації в сучасному світі. Важливими є і публічне оцінювання діяльності бібліотеки, вшанування й заохочення її кращих працівників з боку місцевих органів влади.

Із соціально-психологічної точки зору, формуванню професійної свідомості працівників бібліотек допоможе участь у рольовій грі «Бібліотекар у спілкуванні з вчителем, школярем, студентом, пенсіонером, домогосподаркою та ін.», тренінгу «Читає у важкому психологічному стані – етична компетенція бібліотекаря».

Таким чином, створення креативної атмосфери в бібліотеці потребує розробки та впровадження системи різноманітних заходів, спрямованих на колектив у цілому і на кожного його працівника окремо. Ця система повинна ґрунтуватися як на глибокому розумінні стану й потреб бібліотечної галузі, так і на застосуванні знань та можливостей, які надає для вдумливого й професійного застосування наука, що має назву «соціальна психологія».

Список використаної літератури

1. Грабар Н. А. Трансформація професійної свідомості бібліотечних фахівців / Н. А. Грабар // Бібліотекар ХХІ століття: нові стандарти професії : матеріали Міжнар. наук.-практ. віртуал. конф., лют.-черв. 2008 р. / М-во культури і туризму України, Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2009. – С. 9–15.
 2. Домбровская И. В. Соотношение мотивационных факторов и уровня креативности в профессиональном развитии работников библиотек / И. В. Домбровская // Библиосфера. – 2009. – № 3. – С. 35–38.
 3. Карпенко В. В. Психологічні проблеми стимуляції творчості: шляхи вирішення // Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України «Актуальні проблеми психології». У 12 т. Т. 12: Проблеми психології творчості. Вип. 11 / Ін-т психології імені Г. С. Костюка, НАПН України ; заг. ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 112–119.

4. Осаула В. Гендерна метаморфоза в бібліотечній справі / Володимир Осаула // Вісн. Книжк. палати. – 2006. – № 12. – С. 28–29.
 5. Основи соціальної психології : навч. посіб. / О. А. Донченко, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко [та ін.] ; за ред. М. М. Слюсаревського. – К. : Міленіум, 2008. – 495 с.
 6. Потанина Е. А. Мотивация труда в библиотеках: (по страницам профессиональной печати) / Елена Анатольевна Потанина // Библиотековедение. – 2007. – № 4. – С. 118–124.
 7. Соколов А. В. Библиотечная профессиология / А. В. Соколов // Библиотековедение. – 2003. – № 4. – С. 32.
 8. Чачко А. С. Бібліотекарі нового покоління – які вони? / А. С. Чачко // Бібл. планета. – 1998. – № 2. – С. 16.
 9. «Счастливая библиотека» // Методист библиотеки: блог науч.-метод. отд. Харьк. гос. науч. б-ки им. В. Г. Короленко. – Режим доступа: http://methodist-biblioteki.blogspot.com/2009/04/blog-post_5641.html

КОНФЕРЕНЦІЇ. СЕМІНАРИ. ЧИТАННЯ

2–10 червня 2012 р. у Судаку відбулося щорічне зібрання бібліотечної спільноти – XIX Міжнародна конференція «Крим 2012. Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу». Тема року – «Бібліотеки в цифрову епоху: нова парадигма та нова роль в суспільному розвитку». Конференція проводилася під егідою ІФЛА – основного координаційного центру світового бібліотечно-інформаційного співтовариства.

Програма форуму, як завжди, була насиченою й різноманітною. Особлива увага традиційно приділялася питанням стану і перспективам розвитку інформаційних, комп'ютерних та Інтернет-технологій у бібліотечній практиці, правовій та діловій інформації, активізації співпраці між бібліотеками, науковими, культурними, освітніми, видавничими й книготорговельними організаціями, а також книгорозповсюджувачами.

У рамках конференції було проведено День кримських бібліотек, під час якого розглядалися питання автоматизації бібліотечних закладів Криму та проектного розвитку бібліотек для дітей. Виставка «Інформаційно-видавнича продукція кримських бібліотек», яка експонувалася цього дня, ознайомила учасників конференції з різноманітною видавничою діяльністю бібліотек півострова.

Нижче пропонуємо вашій увазі, у скороченому вигляді, виступ на конференції міністра культури АРК А. Плакіди, в якому різнобічно висвітлено стан розвитку бібліотечної справи в автономії.

**А. Плакіда,
міністр культури Автономної Республіки Крим**

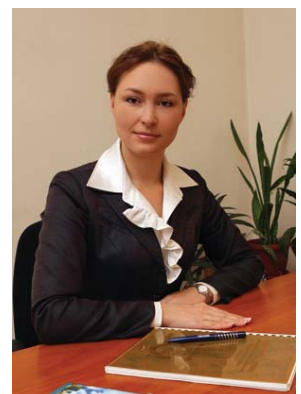
**ПРОЕКТНИЙ РОЗВИТОК КРИМСЬКИХ БІБЛІОТЕК
ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ І ФАКТОР ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ**

ЦЬОГОРІЧНА тема конференції яскраво відображає сутність сучасних тенденцій розвитку світової інформаційної індустрії й дозволяє сконцентруватися на питаннях взаємодії книжкового і бібліотечно-інформаційного ринків, правових аспектах інформаційної діяльності, питаннях електронного книговидання та електронних бібліотек. Особливо хочеться відзначити вплив конференції на вдосконалення інформаційно-бібліотечного обслуговування населення Автономної Республіки Крим. Бібліотеки автономії за сприяння Міністерства культури АРК протягом 19 років беруть участь в організації та проведенні цієї конференції. В її рамках з великим успіхом проходять виїзні заходи, учасниками яких є представники органів влади республіки, провідні фахівці великих бібліотек Росії, України, Криму.

Завдяки щорічній участі кримської делегації в роботі форуму, унікальній можливості безпосереднього

ознайомлення з найбільш прогресивними тенденціями в інформаційно-комунікаційній сфері кримські бібліотекарі зробили величезний крок вперед на шляху впровадження новітніх інформаційних, комп'ютерних та Інтернет-технологій у бібліотечну практику та стали рівноправними партнерами в професійному та інформаційному обміні.

Щорічно Кримський республіканський заклад «Кримськотатарська бібліотека ім. І. Гаспринського» проводить традиційний семінар «Бібліотеки тюркомовних країн і регіонів: пріоритети взаємодії та співробітництва». Він присвячений

актуальним проблемам сучасності та привносить нове в розвиток бібліотечної взаємодії.

Цілком зрозуміло, що реалії сьогодення, зміни в соціально-економічному житті вимагають нових підходів до вирішення складних інформаційних та соціокультурних завдань, що стоять нині перед кримськими бібліотеками.

Пріоритетними напрямками діяльності бібліотек Криму є: цілеспрямована робота щодо задоволення наукових, освітніх, соціальних і культурних потреб усіх категорій населення, вдосконалення інформаційного забезпечення користувачів; упровадження комп'ютерних технологій та інформаційно-бібліографічне обслуговування мешканців регіону; створення системи формування, збереження документних фондів; збереження, відродження та розвиток культури народів Криму; інтенсивна модернізація бібліотек; міжнародне співробітництво і проектна діяльність.

Мережа бібліотек системи Міністерства культури АРК на сьогодні налічує 681 бібліотеку, з яких 4 – республіканські (КРУ «Універсальна наукова бібліотека ім. І. Я. Франка», КРУ «Кримськотатарська бібліотека ім. І. Гаспринського, КРУ «Юнацька бібліотека», КРУ «Дитяча бібліотека ім. В. Н. Орлова») та 675 публічних бібліотек (у т. ч. 533 заклади, що входять до ЦБС, із яких 10 центральних міських бібліотек, 14 центральних районних, 87 міських селищних, 3 юнацькі, 47 дитячих та 514 сільських).

Важливим напрямом діяльності бібліотек є комплектування фонду сучасними і актуальними документами. Загальний фонд бібліотек Криму налічує понад 11 млн документів, у т. ч. понад 2 тис. – на магнітних та електронних носіях. Бібліотеки використовують різні форми поповнення фондів виданнями – бюджетне фінансування, спонсорську допомогу, проведення акцій («Кожний читач – меценат», «Прочитав сам – подаруй бібліотеці», «Допоможи бібліотеці», «Книги з добрих рук»), а також відкриття комерційних абонементів, придбання книг та періодики за рахунок коштів, отриманих від платних послуг.

Значна увага приділяється розвитку автоматизації бібліотек автономії, кількість комп'ютерів у яких на сьогодні становить 663 одиниці, з них 478 – мають доступ до Інтернету.

У бібліотечних закладах Криму функціонує 41 Інтернет-центр (37 – у публічних та 4 – в республіканських бібліотеках). Власні веб-сайти є в усіх республіканських бібліотеках та 25 ЦБС.

Відкриття Інтернет-центрів, створення сайтів надало можливість ряду бібліотек організувати власні блоги, які дозволяють вільно спілкуватися в режимі он-лайн. З моменту створення сайтів у бібліотеках Криму їх відвідало понад 1 млн користувачів.

З 2011 р. у бібліотеках автономії створюються зони Wi-Fi. Усього на території Криму в бібліотечних системах функціонують майже 20 таких зон.

Триває робота з формування та використання в бібліотеках електронних баз даних. У рамках реалізації проекту зі створення електронної бібліотеки «Культура України», ініціатором якого виступила Національна парламентська бібліотека України, на базі

КРУ «Універсальна наукова бібліотека ім. І. Я. Франка» (КРУ УНБ) буде створено електронну бібліотеку «Культура Криму», що об'єднає всі відповідні повнотекстові бази даних. Це надасть можливість зберегти рідкісні краєзнавчі видання та надати всім охочим вільний доступ до них через Інтернет.

Сьогодні бібліотеки автономії виступають організаторами іміджевих заходів, соціально значимих для життя міста та республіки. У травні 2012 р. за підтримки Генерального консульства Чеської Республіки в Донецьку та Кримського культурно-освітнього товариства чехів «Влтава» з нагоди святкування Дня Європи в Україні, Дня слов'янської писемності та культури й 150-річчя створення перших чеських поселень у Криму в КРУ УНБ ім. І. Я. Франка відбулось урочисте відкриття виставки «Кам'яна пам'ять чеського та європейського ландшафту». Також ця бібліотека брала активну участь у відкритті Днів польської культури в Криму, Днів французької культури в Криму, за підтримки Генерального консула Греції в м. Одесі та Міністерства освіти Греції – Днів грецької культури в Криму.

Міністерство культури АРК приділяє значну увагу питанням кадрового забезпечення бібліотечної галузі, професійній підготовці та підвищенню кваліфікації фахівців. Бібліотеки Криму проводять заходи щодо підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів (переважно практико-орієнтовані, інноваційні форми навчання бібліотекарів: семінари-практикуми, онлайн-семінари, тренінги, ділові ігри, майстер-класи і т. ін.). Завдяки програмі «Бібліоміст», УБА, Головному тренінговому центру НАКККіМ бібліотечні фахівці півострова мають можливість брати участь у ряді різних заходів і тренінгових програм за інноваційними напрямками бібліотечної практики (адвокація, розвиток стратегічного планування, розширення проектної діяльності), що проходять у різних регіонах України та міжнародних інформаційних центрах.

Для підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців організуються ділові клуби директорів ЦБС республіки, засідання секцій Міжвідомчої ради республіканських та наукових бібліотек м. Сімферополя, в яких беруть участь представники Міністерства культури АРК.

Інновацією останніх років стала організація заходів на базі різних ЦБС. Так, 25–27 квітня 2012 р. в Євпаторійській центральній міській бібліотеці ім. О. С. Пушкіна відбулася творча лабораторія «Моніторинг та оцінка діяльності сучасної бібліотеки».

Неабиякий інтерес у кримських фахівців бібліотечної справи викликали республіканський семінар для сільських бібліотекарів «Сучасні сільські бібліотеки в житті молодого покоління», що проводився на базі Нижньогірської ЦБС, та нова форма професійного спілкування – електронна конференція «Актуальна бібліотека для сучасного покоління: моделюємо успіх».

Серед заходів, що викликали резонанс у професійному середовищі, можна назвати і Школу молодих бібліотечних лідерів, котра проходила на базі бібліотек Алушти, міжрегіональний семінар для бібліоте-

карів сільських книгозбірень та представників органів місцевого самоврядування «Сільська бібліотека і влада: партнерство для місцевого розвитку», серію майстер-класів на Міжнародній конференції «Крим».

Для бібліотечних фахівців, котрі працюють із дітьми, проводяться заходи, під час яких активно використовуються тренінгові технології, різноманітні форми навчання. Сприяє цьому і розширення соціального партнерства з фахівцями з інших регіонів. Так, у рамках проекту «Бібліоміст–Крим» було проведено тренінг «Онляндія» – безпечний Інтернет-серфінг для дітей та їхніх батьків», метою якого стало навчання користувачів навичок безпечного використання Інтернету і технологій Web 2.0.

У жовтні 2011 р. на базі Ялтинської центральної міської бібліотеки ім. А. П. Чехова проходив республіканський семінар для заступників директорів по роботі з дітьми районних і міських ЦБС та керівників дитячих бібліотек Криму «Сучасна дитяча бібліотека: інноваційний розвиток».

За підтримки Міністерства культури АРК у березні 2012 р. у КРУ «Дитяча бібліотека ім. В. Н. Орлова» відбулися заходи щорічного Всеукраїнського тижня дитячого читання та підбито підсумки Республіканського конкурсу інноваційних бібліотечних ідей серед дитячих бібліотек АРК. Переможці конкурсу змогли презентувати свої ідеї на Міжрегіональному ярмарку бібліотечних інновацій «Херсон – Крим – Миколаїв» у червні 2012 р.

Публічні бібліотеки республіки є центрами міжнародного спілкування та взаємодії, взаємозбагачення національних культур Криму, творчими «майданчиками» для поетів, письменників, художників автономії, консультативними центрами і виборчими дільницями під час виборчих кампаній, місцями дозвілля й спілкування соціально незахищених верств населення, у т. ч. інвалідів, пенсіонерів, студентів, безробітних та ін. У бібліотечних закладах продовжують функціонувати інформаційні та правові центри, центри ділової і юридичної інформації. Так, створено 94 інформаційні центри, здебільшого правової спрямованості, з використанням сучасного оснащення. Діють тут і 496 літературних та культурних об'єднань, клубів за інтересами, віталень, театрів книг тощо.

Кримські бібліотеки активно займаються розробленням власних соціальних проектів. Серед них – проект модернізації бібліотек ЦБС для дітей «Сучасним дітям – сучасні бібліотеки», комплексний соціальний проект на допомогу підтримці й розвитку читання дітей «Читаючі діти – майбутнє Сімферополя».

Сьогодні інтенсивний розвиток усіх сфер життя суспільства, соціально-економічні зміни потребують нових підходів у розв'язанні складних інформаційних і соціокультурних завдань, що постають перед бібліотеками. Тому потрібна цілеспрямована, добре виважена й спланована робота, що може стати своєрідним інструментом, котрий, разом із використанням наявних у бібліотек фінансів, сприятиме залученню додаткових позабюджетних надходжень.

Практика довела, що одним із таких дієвих інструментів процесу модернізації, що дозволяє кримським бібліотекам постійно розвиватися, є співробітництво з міжнародними організаціями та проектна діяльність, котрі були особливо активними протягом минулого десятиріччя. Плідним було співробітництво з інформаційними центрами Ради Європи в Україні, Посольства США в Україні, Посольством Королівства Нідерланди в Україні, Британською Радою в Україні, Гете-Інститутом (м. Київ), Генеральним консульством Чеської Республіки в м. Донецьку та іншими міжнародними організаціями. Результатом цієї діяльності стало відкриття в бібліотеках Інтернет-центрів, медіа-центрів, оновлення парку комп'ютерної техніки, проведення багатьох заходів для населення, а також організація високопрофесійних тренінгів і семінарів для бібліотечних фахівців.

У КРУ УНБ ім. І. Я. Франка та КРУ «Кримськотатарська бібліотека ім. І. Гаспринського» успішно продовжують роботу Інтернет-центри для користувачів LEAP-I та LEAP-DELTA, які було відкрито в 2001 р. за фінансової підтримки Посольства США в Україні.

У 2010–2011 рр. Кримськотатарська бібліотека ім. І. Гаспринського виграла гранти за проектами «LEAP: оновлення комп'ютерів і програмного забезпечення для успішних Інтернет-центрів», «Розвиток волонтерської діяльності в бібліотеках Криму», «Збереження рідкісного і цінного фонду Кримськотатарської бібліотеки ім. І. Гаспринського»; у 2012 р. – отримала гранти Корпусу Миру США в Україні «Збереження літературної спадщини кримських татар» та «Інтернет-навчання людей з вадами зору».

Одержала гранти й КРУ «Дитяча бібліотека ім. В. Н. Орлова» (проект «Медіатека в бібліотеці» за підтримки Посольства Королівства Нідерланди в Україні; проект «Інтернет для читачів публічних бібліотек» за підтримки Посольства США в Україні).

У грудні 2011 р. відбулося урочисте відкриття в КРУ УНБ ім. І. Я. Франка читального залу «Русский центр ім. А. С. Пушкіна», що стало важливою подією в культурному, освітньому, духовному житті автономії. Відвідувачі бібліотеки матимуть можливість долучатися до багатой російської культури.

Проектний розвиток публічних бібліотек постійно в полі зору Міністерства культури АРК, що сприяє значній активізації даного напряму роботи та дає бажані результати.

Одним із аспектів діяльності публічних бібліотек автономії є робота зі створення центрів сталого розвитку сільських територій. Так, у квітні 2012 р. відбулося відкриття такого центру на базі Скалиствівської сільської бібліотеки Бахчисарайської ЦБС у рамках реалізації пілотного проекту Міністерства культури АРК з представництвом Програми розвитку ООН у Криму.

Особливо хочеться відзначити успішний досвід співробітництва кримських бібліотек з Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів у рамках реалізації програми «Бібліоміст». Одним з її заходів стало урочисте відкриття в червні 2010 р. Республіканського тренінгового центру, метою якого є нав-

чання бібліотечних фахівців Криму та різних верств населення навичок роботи з новітніми інформаційними технологіями. Центр обладнаний сучасною комп'ютерною технікою та оснащений ліцензійними комп'ютерними програмами, що дає йому змогу повною мірою здійснювати свої основні завдання. За час існування на базі Центру відбулося багато стаціонарних і виїзних тренінгів, а його фахівці провели близько 200 тренінгів, де пройшли навчання 2 тис. працівників бібліотек, а також представники різних груп користувачів – школярі, студенти, фахівці різних галузей. Значної популярності набули заняття серед пенсіонерів і людей з фізичними обмеженнями.

Нові інформаційні та ресурсні можливості, що відкрилися перед бібліотеками завдяки програмі «Бібліоміст», значно підвищили їх соціальний статус. Наприклад, на базі бібліотек м. Керчі організовано заняття «Університету третього віку» для пенсіонерів, розпочато роботу клубної телестудії «Kerchlib-TV», проведено чимало телемостів. Для подальшого зміцнення взаємовигідного співробітництва між Міністерством культури АРК та керівництвом Програми у лютому 2011 р. було підписано меморандум щодо реалізації проекту «Бібліоміст-Крим». Цей договір продовжено й на 2012 р.

Заслужують на увагу цікаві проекти бібліотек для дітей, у т. ч. й представлені на Ярмарку бібліотеч-

них інновацій 2012 р. Серед цих розробок – «Майбутнє починається сьогодні: інноваційні послуги міських дитячих бібліотек м. Сімферополя» Центральної міської дитячої бібліотеки ім. А. Гайдара м. Сімферополя, «ІгроLand: країна фантазій, сміху та гри в Центральній дитячій бібліотеці» Феодосійської ЦБС. А креативна ідея – проект Центральної дитячої бібліотеки Феодосійської бібліотечної системи «БібліоМотоТека – сучасна мобільна бібліотека» цікавий тим, що користувачам пропонується варіант бібліотеки на трициклі (мотоциклі на трьох колесах). Це дає змогу доставити книги, періодику та забезпечити Інтернет-зв'язок тим, хто не має можливості потрапити у звичайну бібліотеку, наприклад пацієнтам лікарень, інтернатів та ін.

На шляху розвитку бібліотечної практики і обслуговування населення Криму бібліотеки республіки по-новому сприймають свою діяльність, впроваджують інноваційні підходи та здійснюють пошук нових, нестандартних рішень.

Переклала з російської

Т. Проценко, головний бібліотекар
Національної парламентської бібліотеки України

М. Зніщенко,
к. і. н., генеральний директор
Київської обласної бібліотеки для дітей,
заслужений працівник культури України

СУДАК – СТОЛИЦЯ МІЖНАРОДНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

У чудовому, стародавньому місті Судак, що цього року святкує своє 1800-річчя, 2–10 червня проходила ХІХ Міжнародна конференція «Крим 2012. Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу», в якій щороку беруть участь дедалі більше представників бібліотечної еліти з країн Європи, Азії, Америки, Австралії та Океанії.

Всі організаційні ланки механізму під керівництвом невтомного Я. Шрайберга – генерального директора ДП НТБ Росії, голови оргкомітету Міжнародної конференції «Крим 2012» – працювали злагоджено, з великим інтелектуальним навантаженням. За результатами участі в роботі конференції у кожного її учасника є можливість звірити правильність свого поступального руху в розвитку класичної бібліотечної справи у своєму регіоні. Особисто у мене – в Київській області, де маю змогу втілювати

в роботу бібліотек класичні бібліотечні програми, сучасні медіа-технології, класичні бібліотечні знання.

Я навмисно зробив наголос на ключових термінах «класична бібліотечна справа», «класичні бібліотечні знання». Річ у тім, що останнім часом у деяких бібліотеках України для дітей замість класичних прийомів і методів бібліотечної роботи, які були створені в різні проміжки історичного часу, саме в таких науках, як бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство, до вищеназваної класики прилипла, так названа мною «бібліотечна попса»¹, де за добре замаскова-

¹ Вислів «бібліотечна попса», автор М. Зніщенко.

ною ширмою процвітає нібито бурхлива бібліотечна діяльність у вигляді гасел із «Библиодесантов», «Библиомаршей», «Абонементов под открытым небом», «Библиогастролей», «Перформансов», «Ралли» і т. д. і т. п. Під гаслом «Вы нас еще не знаете? Тогда мы идем к вам» до умовного читача, який влаштував собі відпочинок на пікніку, можуть причепитися на набережній, в ідальні, кафе, загсі, на цвинтарі, на рибалці, в ліжку тощо (те, що в лапках, взято мною із газети «БібліоАС», № 14, травень 2011 р., с. 7.).

Всі ці прийоми «бібліотечної попси» підкріплюються різнобарвними формами облуплених печей у приміщеннях бібліотек для дітей, встановленням сміхотворних декорацій у вигляді тинів, металевих ванн, тумб для об'яв, різнокольорових рекламних папірців, якими забиті поштові скриньки в будинках, тощо. Це в них називається рекламою дитячої бібліотеки в місті. Вольному воля! Блаженному рай! Сьогодні й на великих сценах поп-виконавці без голосу і слуху приваблюють слухачів лише своєю розкутістю, оголеністю, нецензурщиною тощо. Тим самим ударники «капіталістичної праці» пускають пил в очі місцевій владі про свою кипучу діяльність і таку велику необхідність для міста. Таким чином вони «качають» гроші на фінансування цього попсового каламбуру.

Зрозуміти цю мішуру в роботі бібліотек із дітьми було б можливо, якби за нею стояла краєзнавча, духовна та солідна видавнича діяльність, що притаманна, наприклад, обласним науковим універсальним бібліотекам, обласним бібліотекам для дітей, районним ЦБС, як це, скажімо, є в бібліотеках Київської області.

Взагалі в бібліотеках Київщини, які очолює головна бібліотека Київщини – Київська обласна бібліотека для дітей, немає місця «бібліотечній попсі», а є місце кропіткій класичній бібліотечній роботі, що знаходить своє відображення у вигляді науково-методичних розробок, біобібліографічних посібників та наукових видань. Зокрема, ЦБС м. Біла Церква, де кількість населення перевищує кількість населення в деяких обласних центрах, проводить історичні, наукові розвідки і на підставі їх у серії «Бібліотека краєзнавчої класики» видала державного значення книги. Величезну дослідницьку роботу в м. Біла Церква проводить Є. Чернецький – кандидат історичних наук, завідувач відділу інформаційно-краєзнавчої роботи ЦБС м. Біла Церква, при підтримці П. Красножона – заслуженого працівника культури України, начальника відділу культури і туризму Білоцерківської міської ради.

Звертаю увагу на те, що Є. Чернецький є автором історичних книг «Браницькі», «Історія Білої Церкви: події, постаті, життя» та ін. У його відділі працюють віддані історичному краєзнавству люди – А. Бондар, О. Стародуб, О. Мартиненко.

Поштовхом для краєзнавчої роботи в бібліотеках області були змістовні семінари-практикуми, організовані, починаючи з 1987 р., Київською обласною

бібліотекою для дітей. Тут постійно проводяться наукові дослідження з історії бібліотечної справи Київщини, здійснюються історичні розвідки з бібліотечної справи в Україні, з питань сімейного читання, історичного краєзнавства. Вся ця робота відображена у виданнях Київської обласної бібліотеки для дітей, які можна побачити в національних бібліотеках України, Книжковій палаті України. Про науково-видавничу діяльність бібліотек Київщини охочі можуть дізнатися на сайтах бібліотек області, районів, міст, а тим, хто має труднощі з пошуковою справою, треба звертатися до сайтів Київської обласної бібліотеки для дітей або Київської обласної державної адміністрації.

Загальновідомо, що бібліотечна Київщина за своїми уподобаннями та досягненнями була, є і завжди буде привабливою для місцевих та зарубіжних інвесторів, для вищих навчальних закладів України, для органів місцевої влади, для науковців, дослідників і т. д. Кожна бібліотека Київщини має свою неповторність. Їхню діяльність не сплутаєш із попсовою «одноденкою» і багатотиражними папірцями-листівками.

У доповідях на секційних засіданнях конференції не було ні слова про так звану бібліотечну рекламну діяльність у вигляді шарпанини під різними гаслами (див. вище) серед натовпу, у пологових будинках і жіночих, чоловічих консультаціях, кафе, на ринках, набережних.

Усі ці новації колег з бібліотеки для дітей м. Миколаєва я описав у своїй статті «Крим–2011: нова стратегія розвитку бібліотек до 2021 року», що була надрукована зі скороченнями у «Віснику Книжкової палати» № 8. Через скорочення у тексті деяких позицій стало незрозумілим, про що йде мова.

Мені плагіат не потрібен. Шановна авторка цих чарівних висловів і штампів працює в Миколаївській центральній міській бібліотеці для дітей ім. Ш. Кобера і В. Хоменка, й моя повага до неї ніколи не згасне.

Основними лейтмотивами конференції були теми про співіснування в бібліотеках традиційних та електронних носіїв інформації, про бібліотечні кадри, про нормативно-правові аспекти в бібліотечній справі, які, до речі, є недолугими як в Україні, так і в країнах колишнього Союзу РСР.

На секції бібліотек для дітей та юнацтва акценти були спрямовані на сприяння і створення належних модерних умов для роботи в цих бібліотеках, умов для творчості й самоутвердження людської гідності у дітей та молоді, а також виховання сучасного сприйняття особи бібліотекаря як розумово-інтелектуального індивіда. Також багато уваги в доповідях приділялося роботі бібліотек для дітей і молоді з питань сприяння соціальному, фізичному та моральному захисту найвразливіших категорій читачів, якими є діти і молодь.

У роботі вищезгаданих бібліотек на передній план виходять завдання щодо залучення до проведення бібліотечних заходів кваліфікованих спеціалістів.

лістів у галузі релігії, медицини, спорту, культури. Одними юристами, міліціантами та мухоморними педагогами-макаренками, які залучаються бібліотеками для співбесід з дітьми, підлітками, молоддю, цю справу не вирішити. Сьогодні є чимало прикладів насильства над дітьми, але недостатньо робиться в суспільстві щодо виконання Конвенції про захист дітей.

Соціальне розшарування на класи, клани, створило такі проблеми, котрі буде не сила вирішити самим лише бібліотекарям, яким, до речі, Мінфін та Мін'юст України не дають змоги зосередитися на своїх прямих обов'язках. Бібліотекарів України постійно тримають у стресовому тонусі різного роду інновації у вигляді всіляких оптимізацій, проектів щодо оплати праці, введення нормативно-правових положень, що витягли з актів, які колись мали місце в СРСР у 70–80-х рр. ХХ ст., перефарбовуючи та пристосовуючи їх до соціально-економічних умов ХХІ ст. – умов розгулу дикого капіталізму, де все народне добро розібрано по кланах, крім власних маєтків, нічого не збудовано: ані жодної бібліотеки, басейну, театру тощо.

Як працювати в таких умовах бібліотекарям та бібліотекам, що постійно відчувають тиск на місцях з боку фінансистів, – важко щось коментувати. Така ситуація є скрізь у колишніх країнах СРСР, крім, мабуть, Білорусі.

Зарубіжним колегам-бібліотекарям, які брали участь у Міжнародній конференції «Крим 2012», наші бібліотечні проблеми є незрозумілими, бо теми їх виступів були спрямовані зовсім на інші речі, а саме: на самовираження людини, на здоровий спосіб життя, на підвищення фахової майстерності, створення рівних умов для розкриття здібностей будь-якої людини незалежно від класової приналежності, фізичного стану тощо.

Просто дивуєшся їхньому капіталізму, що процвітає під гаслами недалекого та ще незабутнього соціалізму та комунізму часів СРСР. Дивина та й годі!

Повертаючись до змісту виступів на секції дитячих і юнацьких бібліотек, слід зазначити, що не всі вони схвально сприймалися аудиторією. І це нормальне явище. Наприклад, виступ однієї викладачки з пітерського інституту культури був пройнятий страшилками про педофілію, насильство над дітьми, але без конкретних життєвих пропозицій щодо методики способів та прийомів усунення цієї проблеми методами бібліотечної роботи в приміщеннях бібліотек для дітей, юнацтва.

Проте зовсім іншим, а саме дієвим і дуже цікавим, був виступ завідувача методичного відділу – практика з багаторічним стажем бібліотеки-філії № 4 ЦБС Пушкінського району м. Санкт-Петербурга Наталії Олексіївни Сомової під багатообіцяючою назвою «Практика чудесного».

На території цього району проживають 136 тис. мешканців, яких обслуговують 12 бібліотек, на котрі припадає 52 тис. читачів. Цей пригород Санкт-Пе-

тербурга налічує понад 3 007 об'єктів, що мають особливу історичну цінність, серед яких – відомі палаци і паркові ансамблі Павловська й Царського Села.

Жити в такій красі і бути свідомим громадянином – мрія кожної дитини. Але, на думку п. Н. Сомової, «соціально-економічні умови, розшарування суспільства на бідних і багатих боляче вдарили по дітях та людях похилого віку. Так сталося, що діти зараз представлені самі собі. Байдужість суспільства та батьків призвели до того, що діти створили свій замкнутий світ під назвою «віртуальний», а виходячи у світ реальний, вони потрапляють в обійми агресії, насильства, жорстокості, брехні. В таких умовах дитина стає закритою, в ній немає місця гуманному колективізму» [3].

Неординарно підійшла до вирішення вищезазначених проблем бібліотека № 4, в якій працює п. Н. Сомова. Тут розроблено соціально-адаптувальний проект авторської майстерні під назвою «Практика чудесного», авторами якого є працівник бібліотеки п. Л. Рябова і дитяча письменниця Льоля Одуванчик. Вони надали дітям можливість самостійно вибрати теми за заявками і побажаннями дітей – читачів бібліотеки, створити невеличкі екранізовані сюжети для вирішення проблеми, що мають місце в життєвих практиках. Створення невеличких відеоматеріалів (кліпів) із реальності нинішнього життя стало маленьким дивом, а також спонукало дітей до творчості в розробці оригінальних сюжетів у незвичній медійній трансформації. Їх розробка базується на науково-практичному дослідженні теми, бібліотечно-методичному супроводженні із залученням експертних оцінок психологів та педагогів. Прикладом можуть бути практики «Похвали себе сам», «Порятуй себе сам». У них дітям з екрана комп'ютера, телевізора персонажі фільмів демонструють, як не піддатися агресії, а також подано перший дитячий досвід заходів безпеки, проти маніяків, педофілів тощо.

Теми всіх практик представлено для відеооглядів, наприклад: «Посвячення у воїни» дає навички протистояння агресії в школі; «Гра в схованки» – повертає дітей у колишні дворові ігрища, де формулою колективних дворових ігор є виховання толерантності; «Готи» – дає відповідь на запитання, яким чином дитині уникнути тоталітарної секти, як не виглядати в очах суспільства жебраком. У короткометражних фільмах діти самі дають судження, оцінки, поради, апелюючи до літературних героїв і персонажів книг для дітей.

Остання практика цієї бібліотеки – «Коли душа крилата». У ній читач-глядач переборює дистанційний бар'єр у спілкуванні з дитиною-інвалідом.

До речі, за свідченням п. Н. Сомової, робота бібліотеки-філії № 4 ЦБС Пушкінського району м. Санкт-Петербурга є унікальним досвідом у бібліотечній Росії зі створення в бібліотеках для дітей короткометражних фільмів, героями яких є діти, котрі лікуються в ортопедичному інституті ім. Г. І. Турнера.

У даному випадку відбуваються рідкісні речі, коли автори і учасники переглядів перебувають одночасно в інферіальній, медійній площині екрана, коли дитина–читач–глядач набуває не віртуального, а реального життєвого досвіду у сфері людських відносин.

Велике естетичне захоплення викликає практика «Пушкінський урок». Від софії бібліотечного проєкту «Практика чудесного» відбулася ефірна «обкатка» на телеканалах Пітера, регіональних каналах Росії. Проєкт нагороджено дипломами державних і громадських організацій.

У 2011 р. на «Ярмарку бібліотечних ідей» в номінації «Читання як інструмент соціального включення» проєкт «Як готів перекувати на патріотів» посів 3 місце.

Виступ п. Н. Сомової супроводжувався епізодами з екранізованих практик і був сприйнятий на ура учасниками виїзного засідання секції бібліотек для дітей та юнацтва, що проходило в приміщенні супер-установи – Кримської універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка. В обговоренні доповідей на секції взяла участь директор Київської обласної бібліотеки для юнацтва п. Г. Сорока, яка поділилася думками про створення в бібліотеках для юнацтва умов щодо отримання молоддю знань, за допомогою яких можна підвищити рівень духовної свідомості. В Київській обласній бібліотеці для юнацтва всі працюють під гаслом «Через знання – до високого рівня духовної свідомості». На цьому гаслі бібліотека акцентує свою роботу через юнацькі кафедри, що працюють з юнаками і молоддю в ЦБС районів і міст Київської області. З цікавим та змістовним виступом на секції слід привітати п. Т. Сопову – заступника директора з наукової роботи Державної бібліотеки України для юнацтва. Вона розповіла про результати наукового дослідження під назвою «Соціологічний зріз проблеми читання юнацтва та молоді України».

Секція під назвою «Читання дітей і підлітків у сучасному світі» проходила під зразковим керівництвом п. О. Громової – головного редактора часопису «Бібліотека в школі», яка професійно спрямовувала енергію доповідачів у потрібне русло, заохочувала аудиторію до постановки запитань, коментарів, висновків. Робота секції під керівництвом п. О. Громової – вперше в історії кримських конференцій – відбувалася в прямому ефірі через Інтернет і збирала велику бібліотечну аудиторію в країнах СНД та Європи – 437 абонентів.

Тож «бібліотечній попсі» не знайшлося місця в доповідях конференції «Крим 2012». Навіть Центральна міська дитяча бібліотека ім. А. Гайдара м. Москви, яка на подібній секції у 2011 р. так творчо сперечалася щодо необхідності працівників бібліотек бігати набережними Москви-ріки, аби вербувати собі читачів, цього року виставила на оглядини цікаві проєкти із класичної бібліотечної роботи.

Виходячи з вищевикладеного, роблю висновки, що Міжнародна бібліотечна конференція «Крим

2012» в ювілейний рік для м. Судак вдалася. Славний Судак у 16-й раз довів, що він є столицею міжнародного бібліотечного спілкування. На конференції не знайшлося місця «бібліотечній попсі» через відсутність на ній деяких бібліотекарів дитячих бібліотек України. Проте бібліотечна класика обласних універсальних наукових бібліотек України заповнила всі лакуни.

Українська бібліотечна асоціація відмінно провела «День України». В роботі УБА взяв активну участь Я. Шрайберг. Він дав високу оцінку діяльності УБА та її лідерів.

Приділивши значну увагу змісту виступу п. Н. Сомової з Пітера, я хочу звернути увагу обласних бібліотек для дітей України на раціональні зернини, що мають місце в роботі колег із філії № 4, які, до речі, працюють у таких, як і в нас в Україні, соціально-економічних умовах і капіталістичних відносинах, але класно роблять свою справу.

Хочу звернути увагу своїх опонентів на те, що у «Віснику Книжкової палати», у статті «Крим – 2011: нова стратегія розвитку бібліотек до 2021 року», я не ставив перед собою мету розкривати зміст щорічних доповідей шановного Я. Шрайберга, лише подав їх назви, а опонентам, зацікавленим «новими стратегіями», порадив звернутися до Інтернету, де вони, маючи очі, зможуть усе знайти за означеною в статті адресою.

Також висловлюю подяку всім дозвонювачам, читачам «Вісника Книжкової палати» за підтримку моїх зауважень і пропозицій щодо успішного розвитку бібліотечної справи в Україні, за розуміння й толерантність до мене і моїх статей.

P.S. На закритті конференції «Крим 2012» наголошувалося на тому, що 2013 рік буде ювілейним – 20 роком – для Міжнародної конференції «Крим ...». Тож до зустрічі в Судакі, на гостинній кримській землі, в ювілейний для конференції рік, на святковому і значущому для бібліотечної громади світу дієвому заході.

Також прошу редакцію «Бібліотечної планети» не скорочувати зміст статті, аби він був зрозумілий як для опонентів, так і для тих, хто розділяє мої погляди на бібліотечну справу.

Список використаної літератури

1. Семилет Н. В. «Вы о нас еще не знаете? Тогда мы идем к вам!» / Н. В. Семилет, Г. С. Гречко // БібліоАС. – 2011. – № 14. – С. 7–8.
2. Зніщенко М. П. Крим – 2011: нова стратегія розвитку бібліотек до 2021 року / М. П. Зніщенко // Вісн. Книжк. палати. – 2001. – № 8. – С. 51–52.
3. Сомова Н. О. Современные методы адаптации юного читателя и расширенный взгляд понятия толерантность на постсоветском пространстве: опыт работы библиотеки-филиала № 4 ТЦБС Пушкинского района «Практика чудесного»: [тез. докл. на 19 Междунар. конф. «Крым-2012»] / Н. О. Сомова. – Не опубликованы.

*Колектив Національної парламентської бібліотеки України,
редколегія журналу «Бібліотечна планета» щиро вітають
шановну Людмилу Опанасівну Новакову
з нагоди ювілейного дня народження!*

*Успішний керівник найбільшого культурно-просвітницького центру Донбасу, новатор у розвитку
бібліотечної справи, громадський діяч, а також поважний автор нашого фахового часопису
Людмила Опанасівна широко відома бібліотечній спільноті України, яка поважає її за відданість
своїй справі, наполегливість, ініціативність, високий професіоналізм.*

*Бажаємо шановній Людмилі Опанасівні міцного здоров'я на многії літа,
благополуччя, щедрої долі, щастя у житті, творчої наснаги, здійснення всіх мрій та сподівань!*

**Л. Новакова, генеральний директор
КЗК «Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської»,
заслужений працівник культури України**

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРОДУКТИ І ПОСЛУГИ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

НА сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства відбувається підвищення ролі науки й освіти в усіх сферах діяльності людини, прискорення процесів інтеграції та диференціації науки, зростання темпів розроблення й впровадження інноваційних технологій та розвиток глобальних комп'ютерних мереж на основі використання цифрових технологій і засобів дистанційного доступу до інформації, її миттєвої передачі каналами зв'язку.

Всі ці характеристики знаходять відображення в організації і технології бібліотечної діяльності Донецької ОУНБ ім. Н. К. Крупської: змінюється видова структура її фондів, удосконалюються процеси комплектування та обробки нових надходжень, значна увага приділяється адаптації інформаційно-бібліотечного обслуговування до реалій сьогодення тощо. Пріоритетними напрямками діяльності закладу на початку XXI ст. стало впровадження нових інструментів та методів роботи, використання прогресивних інформаційних технологій, забезпечення мережевої інтеграції інформаційних ресурсів.

Важливою соціальною функцією бібліотек є задоволення інформаційних потреб користувачів шляхом надання їм інформаційно-бібліотечних продуктів і послуг. Донецька ОУНБ постійно працює над вивченням інтересів користувачів, досліджує їх попит на бібліотечні продукти і послуги, реалізуючи в цьому напрямі регіональні програми реформування та розвитку бібліотечної галузі. Так, результатом довгострокового спостереження й аналізу стала реорганізація бібліотечного простору. Окрім традиційних читальних залів в ОУНБ з'явилися приміщення для індивідуальної роботи, де організовано автоматизовані та традиційні робочі місця, серед яких – кафедра обслуговування науковців, віртуальний читальний зал для наукових цілей. Результатами проектної діяль-

ності бібліотеки стало відкриття інформаційних центрів: «Вікно в Америку», «Русский центр», Канадсько-український бібліотечний центр, Центр європейської інформації, Центр інформації про хід та підготовку Євро-2012, Регіональний тренінговий центр, пункт доступу громадян до офіційної інформації тощо.

Фонд ОУНБ як бібліотечний продукт змінюється з урахуванням інформаційних потреб громади, відповідно до реалій сучасного книговидання. Загальний обсяг фонду на 01.01.2012 р. становив 1 млн 612 тис. прим. документів. Надходження документів до бібліотеки у 2006–2011 рр. щороку становили близько 20 тис. прим. Але, незважаючи на таку стабільність у кількісних показниках нових надходжень, їх видовий склад постійно змінювався. Так, протягом останніх років суттєво зросла кількість електронних документів. За період 2006–2011 рр. їх колекція збільшилася до 4 449 прим., крім того, за цей час надійшло 241 прим. книг з електронними додатками. Отже, простежується чітка динаміка збільшення цього сегмента бібліотечного фонду, що суттєво змінює інструментарій бібліотеки (див. таблицю).

Кількість нових надходжень до фонду Донецької ОУНБ у 2006–2011 рр.

Надходження	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість документів (усього)	22 737	19 846	19 561	17 798	19 988	19 051
в т. ч. електронних видань	186	620	198	241	794	1 780

У зв'язку з поширенням електронних засобів масової інформації, переведенням випуску видань із друкованого на електронний формат репертуар періодичних видань щорічно змінюється. Так, їхня кількість зменшилася з 1 474 назви у 2006 р. до 1 162 – у 2011-му. В читальному залі відділу періодичних документів обладнано автоматизовані робочі місця, де користувачі можуть безоплатно працювати з електронними журналами і газетами, які є у вільному доступі в Інтернеті. Для користувачів віртуального читального залу фахівці бібліотеки готують веббіографічні списки регіональних наукових журналів, що перестали виходити в друкованому вигляді і також є у вільному доступі. При цьому виникає проблема з системою доступу, яка не гарантується державою. Якщо доступ перестане бути вільним (а зарубіжний досвід саме на це й вказує), то обласні бібліотеки можуть залишитися без обов'язкового примірника регіональних журналів і газет.

Сучасному користувачеві лише документального ресурсу замало, тому бібліотека розширює свій інформаційний потенціал за рахунок створення власних інформаційних ресурсів та передплати запозичених. Зокрема, забезпечено доступ до бібліографічних баз даних (БД) Російської книжкової палати, ВІНІТІ, ІНІСН АН Росії, електронного бюлетеня «Україна – НАТО», ресурсів Інтернету, повнотекстової інформаційно-пошукової системи «Нормативні акти України», БД Polpred.com, яка містить огляд преси провідних інформаційних агентств та ЗМІ (230 країн, 42 галузі), багатогалузевої БД наукової інформації EBSCO. З 2012 р. в «Русском центре» бібліотеки надається доступ до російської БД «Интегрум», яка містить повнотекстові версії центральних і регіональних ЗМІ Росії, аналітичні дослідження та огляди, адресно-довідкові й правові БД. Для користувачів ці БД доступні в локальній мережі бібліотеки. Також Донецька ОУНБ приєдналася до Мережі пунктів доступу громадян до офіційної інформації, яку організовано в рамках проекту УБА, що фінансується Програмою сприяння Парламенту України (ПСП II) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Усвідомлюючи важливість збереження та використання інтелектуального надбання Донецького краю, книгозбірня формує «Електронну бібліотеку Донеччини», яка містить повні тексти друкованих творів місцевих авторів, періодичних краєзнавчих видань та аналітико-методичних і бібліографічних видань бібліотеки. Їх електронні версії розміщуються на підставі угод між авторами або їх спадкоємцями та бібліотекою відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права». У цьому напрямі бібліотека співпрацює з громадськими, видавничими й письменницькими організаціями області, залучаючи інтелектуальних власників до формування електронної бібліотеки. Ця частина бібліотеки доступна користувачам Інтернету, які завітали на сайт ОУНБ. Серед видань, що представлені в онлайн-версії «Електронної бібліотеки Донеччини», – наукові праці, матеріали конференцій, підручники, художні твори, збірки поезій донецьких авторів та видання про край.

Періодичні видання історико-культурного значення переводяться в електронну форму за допомогою спеціалізованого скануючого комплексу. На початок 2012 р. вже оцифровано більше 1 Тбайта регіональних часописів. Доступ до цієї частини електронної бібліотеки надається безоплатно в локальній мережі. У віртуальному читальному залі створено автоматизовані робочі місця, де користувачі мають змогу ознайомитися з оцифрованим виданням, роздрукувати потрібну сторінку. Окрім цього, за потреби, вони можуть скористатися друкованим аналогом.

Усвідомлюючи необхідність корпоративної взаємодії з бібліотеками країни, Донецька ОУНБ приєдналася до створення електронної бібліотеки «Культура України», яка формується зусиллями Національної парламентської бібліотеки України. Участь у цьому проекті дає багато можливостей для співпраці: розміщення оцифрованих видань про культуру Донеччини, залучення місцевих діячів культури та мистецтва до вказаної діяльності. Окрім цього, активізувалася робота бібліотеки з оцифрування не тільки періодичних видань, а й книг, що мають наукове, історичне та культурне значення для регіону.

Особливу увагу бібліотека приділяє формуванню електронного каталогу як найважливішого продукту автоматизації бібліотечних процесів, відображенню в ньому нових надходжень та ретроконверсії активної частини бібліотечного фонду. На 01.01.2012 р. загальний обсяг бази електронного каталогу становив 665,5 тис. бібліографічних записів книг, брошур, альбомів, атласів, періодичних видань та статей, авторефератів дисертацій, нот, звукозаписів, компакт-дисків тощо. Організується і ведеться він спільними зусиллями всіх структурних підрозділів бібліотеки. Хронологічні рамки: з 1994 р. – книги, з 2004-го – періодичні видання та статті, ноти й звукозаписи.

Динаміку поповнення електронного каталогу можна побачити на вміщеному нижче рисунку.

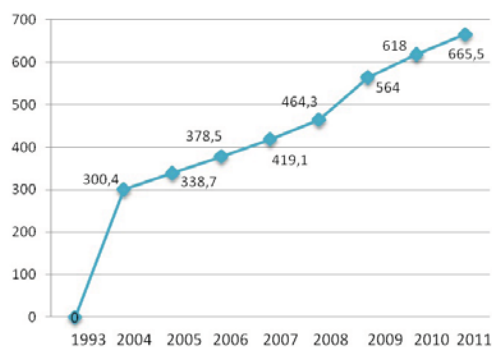

Рис. Динаміка росту обсягу електронного каталогу Донецької ОУНБ, тис. прим.

Електронний каталог бібліотеки забезпечує одночасний багатоаспектний оперативний пошук, котрий здійснюється за кількома параметрами, що є набагато зручнішим порівняно з традиційними бібліотечними каталогами. Найактивніше в інформаційно-бібліографічному обслуговуванні використовується адаптований вид, пошук в якому має такі ознаки: автор,

назва, рік, місце видання, ключове слово, предметна рубрика, шифр бібліотечно-бібліографічної класифікації тощо.

Для забезпечення оперативного доступу до даного продукту в залі каталогів обладнано 7 робочих станцій, де користувач має змогу не тільки працювати з електронним каталогом, а й роздрукувати результати пошуку, що суттєво зменшує час на заповнення читацької вимоги. Віддалений доступ до електронного каталогу на сайті бібліотеки дає користувачам можливість цілодобово отримувати відомості про бібліотечний фонд.

Постійно здійснюється технологічна модернізація установи. Її локальна мережа нараховує 152 автоматизованих робочих місць, з них із доступом до Інтернету – 75. Для користувачів обладнано 49 робочих станцій, 40 з яких мають доступ до Мережі.

З розвитком інформаційних технологій відбувається й модернізація сайту Донецької ОУНБ, де міститься вичерпна інформація про історію створення бібліотеки, її структуру, ресурси та послуги, контакти. Регулярно оновлюється блок новин, анонсів заходів, акцій, нових послуг закладу. Зворотний зв'язок із користувачами сайту здійснюється за допомогою гостьової книги, в якій вони висловлюють своє бачення сучасної бібліотеки, пишуть побажання та пропозиції щодо її роботи, звертаються по допомогу.

Наповнюючи контент сайту новими продуктами й послугами, такими як онлайнвий електронний каталог, онлайнва «Електронна бібліотека Донеччини», перелік періодичних видань, які отримує бібліотека, галузевий рубрикатор повнотекстових баз даних Інтернету, віртуальна довідка, електронне доставляння документів, віртуальні книжкові виставки тощо, ОУНБ таким чином розширює коло своїх користувачів. Також на сайті є відсилання до сторінок інформаційних центрів бібліотеки: «Вікно в Америку», «Русский центр», Центру європейської інформації.

Нещодавно було запроваджено послугу «Електронне замовлення», завдяки якій користувачі, попередньо зареєструвавшись, мають можливість після роботи з електронним каталогом замовити необхідні документи, не виходячи з дому, простежити шлях свого обслуговування в бібліотеці, переглянути перелік книг, котрі терміново треба здати, тощо. Сайт підтримується українською, російською та англійськими мовами.

Для зворотного зв'язку з користувачами бібліотека використовує як традиційні засоби зв'язку, так і SMS-повідомлення й електронну пошту. Таким чином користувачі оперативно отримують нагадування про строки повернення літератури, початок перереєстрації, святкові привітання.

Донецька ОУНБ відіграє провідну роль у сфері інформаційно-бібліографічного забезпечення розвитку науки в регіоні. Фахівці кафедри обслуговування науковців, інформаційно-бібліографічного відділу, проаналізувавши дії групи молодих користувачів, які здійснювали пошук інформації в бібліотеці в наукових цілях, виявили проблему недостатнього рівня інформаційної культури молоді, що впливає на швидкість та якість їх пошукової роботи. Припустивши, що така

проблема є скоріше правилом, ніж винятком, бібліотека започаткувала «Проект інформаційної підтримки молодих науковців», який спрямовано на підвищення ефективності інформаційно-бібліографічного забезпечення розвитку науки та активізацію наукових досліджень у регіоні. В рамках проекту вже проведено 10 тренінгів для молодих науковців з інформаційного сервісу в Інтернеті, ефективного використання баз даних для підготовки наукових робіт, навчання правил користування електронними бібліотеками.

Підвищенню рівня інформаційної культури членів громади сприяє плідна робота Регіонального тренінгового центру, який було відкрито в 2010 р. за програмою «Бібліоміст» та фінансової підтримки Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) для навчання бібліотекарів та користувачів бібліотеки комп'ютерної грамотності, пошуку інформації в Інтернеті, використання новітніх комп'ютерних технологій. Центр обладнано сучасними комп'ютерною технікою та програмними продуктами. В ньому працюють тренери, які пройшли висококваліфіковану підготовку. Центр популярний серед користувачів, про що свідчать такі цифри: протягом 2010 р. його заняття відвідали 190 осіб, у 2011-му – 440 осіб. Здебільшого це незахищені категорії громадян.

Для підготовлених користувачів у бібліотеці вже багато років успішно працює Інтернет-центр, в якому надаються консультації з пошуку в Мережі, з відкриття персональної безкоштовної поштової скриньки, поглиблений пошук з відповідної теми та інші додаткові послуги. Коло користувачів, які приходять до бібліотеки переважно заради користування Інтернет-ресурсами, щороку збільшується, отже, доступ до Інтернету став невід'ємною складовою бібліотечного сервісу.

Також у бібліотеці функціонує бездротова локальна мережа Wi-Fi, доступ до якої надається користувачам безкоштовно.

Слід зазначити, що відвідувачі вже оцінили переваги інформаційних технологій. Вони активно використовують електронний каталог для більш швидкого пошуку документів та Інтернет-ресурси, щоб задовольнити свої інформаційні потреби.

Донецька ОУНБ у своїй діяльності керується як власними напрацюваннями, так і намагається запровадити ефективний досвід зарубіжних бібліотек. Наприклад, результатом вивчення такого досвіду стало створення онлайнвої довідкової служби «Запитай бібліографа», де в режимі реального часу бібліографи ведуть консультування користувачів, відповідаючи на найрізноманітніші запитання, допомагають у добір літератури відповідної тематики, радять, якими бібліографічними ресурсами можна скористатися самостійно. Цілодобово, поки у тестовому режимі, здійснюється інтерактивне консультування, відповідь надається протягом робочого дня залежно від складності запитання. Непрості запитання, які надходять у режимі чат-сесій, переадресовуються у службу «Віртуальна бібліографічна довідка».

Вже 11 років за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні в бібліотеці працює центр «Вікно в Америку», при якому функціонують

англійський розмовний клуб, кіноклуб, клуб «Читаємо та співаємо англійською» – для тих, хто вже має базові знання з англійської мови. Відповідно до вимог часу центр отримав комп'ютерний курс для вивчення англійської мови Resetta Stone. Завдяки такому ресурсу кожний охочий, завітавши до центру, отримує можливість вивчати англійську. Також фахівець центру започаткувала створення бази мультимедійних презентацій на допомогу вивченню історії США за окремими штатами, розраховану, в першу чергу, на вчителів та студентів. Поштовхом до цієї справи стали запити користувачів центру та знайомство з мультимедійною презентацією «Американські свята».

З відкриттям у бібліотеці «Русского центра» за фінансової підтримки Фонду «Русский мир» (м. Москва, Росія) з'явилися нові послуги: супутникове телебачення, перегляди документальних та художніх фільмів. Тепер користувачі бібліотеки не тільки можуть узяти додому диски із записами фільмів, а й переглянути та обговорити їх у конференц-залі центру з односторонніми. «Русский центр» проводить цикли тематичних переглядів фільмів для цільових аудиторій. Окрім цього, у центрі обладнано 10 робочих місць з безплатним Інтернетом, яким можна скористатися для навчальних та культурних цілей.

З використанням інформаційних технологій зазнали суттєвої модернізації культурно-дозвілєві заходи бібліотеки, при проведенні яких використовуються Скуре-конференції, мультимедійні презентації, Інтернет-подорожі, презентації Інтернет-сайтів тощо. На бібліотечному сайті можна ознайомитися з віртуальними книжковими виставками, презентаціями нових книг, де вміщено інформацію про історію їх створення, авторів, відгуки на книги.

Досвід Донецької ОУНБ показує, що на сучасному етапі науково-технічного розвитку інформаційні технології стають основою, на якій повинна базуватися робота всіх існуючих інформаційних систем. На жаль, обласні бібліотеки України мають різними шляхами впроваджувати їх у свою діяльність. При цьому використання інформаційних технологій та веб-сервісів у практиці роботи бібліотек – це процес, який вимагає відповідної законодавчої бази, методологічного супроводу та належного фінансового забезпечення. Тому для подальшого розвитку вітчизняних бібліотек та їх інтеграції у світовий інформаційний простір потрібно вирішити низку проблем:

1. Задля розв'язання питання про підвищення інформаційного потенціалу бібліотек за рахунок документів у Мережі слід внести пропозиції щодо змін до Закону України «Про обов'язковий примірник документів» №595-XIV від 9 квітня 1999 р. (зі змінами), які б передбачали правові засади отримання бібліотеками обов'язкового примірника цих документів.

2. Закріпити на законодавчому рівні право регіональних бібліотек на безкоштовний доступ до баз даних наукового змісту, що дасть змогу цим закладам розширити номенклатуру інформаційних послуг та забезпечити інформаційні потреби громади.

3. Для підвищення попиту на ліцензійні музичні, відеодиски та диски з програмним забезпеченням,

якими комплектуються бібліотеки, витрачаючи на їх придбання великі кошти, посилити контроль з боку держави за розповсюдженням нелегітимної (піратської) продукції відповідного змісту.

4. Задля вирішення проблем, пов'язаних з формуванням власних повнотекстових баз даних, розробити Положення, в якому зазначити загальні підходи до створення територіально розподіленого ресурсу на державному, регіональному та місцевому рівнях. Це дозволило б значно скоротити витрати та уникнути проблем, що виникають при створенні об'єднаних ресурсів. Що ж до вже оцифрованих колекцій, то є нагальна потреба створити реєстр оцифрованих видань, який дасть змогу уникнути дублювання процесів.

5. У царині корпоративної каталогізації також залишається низка невирішених питань, що обговорюються майже на всіх бібліотечних заходах. Серед них – проблеми інформаційного, лінгвістичного, методичного, програмного забезпечення корпоративної каталогізації, котрі потребують термінового розв'язання. Але реалізація цих ідей неможлива без серйозної державної підтримки, залучення фахівців та технічного забезпечення. І хоча в регіонах нашої країни бібліотеки формують зведені електронні каталоги українських періодичних видань, але в сучасних умовах цього замало для повного задоволення інформаційних потреб користувачів, забезпечення оперативного пошуку та надання їм якнайповнішої інформації. Тому міжбібліотечна взаємодія повинна вийти на новий рівень. При цьому досить важливо не залишити без уваги позитивний досвід бібліотек.

Як відомо, держава вже робила спроби запровадити централізовану корпоративну каталогізацію. Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про затвердження Державної програми розвитку культури на період до 2007 року» № 1235 від 6 серпня 2003 р., в якій передбачено заходи зі створення бібліотечних стандартів (форматів), пов'язаних із застосуванням комп'ютерних технологій, та Центру корпоративної каталогізації бібліотек, запровадження технологій доставляння документів і фінансування цих робіт. Але, на жаль, позитивних зрушень не відбулося.

Отже, впровадженню міжбібліотечної взаємодії перешкоджає, в першу чергу, недосконалість законодавства. У деяких законодавчих актах [Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» № 75/98-ВР від 4 лютого 1998 р. (зі змінами); постанові Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжгалузевої ради з питань розвитку інформаційного суспільства» № 4 від 14 січня 2009 р. (зі змінами); Указі Президента України «Про затвердження Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України» № 437 від 8 квітня 2011 р. тощо] зовсім не йдеться про участь у процесі інформатизації суспільства бібліотечних установ.

Таким чином, доки держава не розглядатиме бібліотеки як провідні інформаційні центри країни, доти ці заклади не перейдуть на новий рівень розвитку, що передбачає інтеграцію їх ресурсів, координацію та кооперацію діяльності.

*В. Козлова,
заступник директора з наукової роботи
Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського*

«БІБЛІОТЕКА – ОСТРІВ ФАНТАЗІЇ І ТВОРЧОСТІ» (Програма літнього відпочинку дітей і дорослих у Кіровоградській ОУНБ ім. Д. І. Чижевського)

У Кіровоградській ОУНБ ім. Д. І. Чижевського з однаковою увагою і турботою ставляться до користувачів різного віку й соціального статусу. Зокрема, бібліотека забезпечує потреби навчально-виховного процесу в усіх його ланках, надаючи систематичну, цілеспрямовану допомогу учням в оволодінні знаннями, котрі передбачає шкільна освітня програма. До цієї діяльності відноситься також допомога в організації роботи літніх пришкольніх майданчиків, де протягом останніх 4 років проводяться навчально-пізнавальні, розвиваючі й дозвілєві заходи для школярів і вихованців позашкільних навчальних закладів. Адміністрація бібліотеки укладає спеціальні угоди з міським та обласним управліннями освіти про співпрацю в цьому напрямі.

Останні два роки Програма літнього відпочинку дітей і дорослих реалізується під гаслом «Бібліотека – острів фантазії і творчості». Цього року вона має назву «Візит у Бібліотеку майбутнього» і розрахована на тих мешканців, які проводять літо в місті.

Спеціалісти відділів обслуговування запропонували всім охочим близько півсотні послуг, у т. ч. інноваційних. Найпопулярнішими є заняття з розвитку творчих здібностей, майстер-класи з технік декоративно-ужиткового мистецтва, електронні презентації, веб-екскурсії, інтелектуальні та інтерактивні ігри, відеоперегляди навчальних і пізнавальних фільмів, мультфільмів, читання вголос кращих класичних дитячих творів тощо. Також готуються книжково-ілюстраційні виставки з метою ознайомлення дітей і дорослих із різними жанрами художнього та фотомистецтва, кращими зразками сучасної друкованої продукції, рідкісними й цінними виданнями, творчими роботами визнаних майстрів кераміки, декоративно-ужиткового мистецтва і т. ін.

Переважна більшість програмних масових заходів усе ж таки розрахована на залучення до читання й творчості юнацтва. Наприклад, значний інтерес викликали презентації рідкісних і цінних, сучасних довідкових видань «Мистецтво книги», аудіокниг «Не хочеш читати – слухай», виставки робіт з металу в техніці арт-зварювання «Металеві метаморфози» Є. Василевського, декоративно-ужиткового мистецтва «Рушникові доріжки» членів творчого об'єднання «Ниточка» тощо.

Популярними є майстер-класи з опанування технік декоративно-ужиткового мистецтва. Це фахові мистецькі практики, спрямовані на розвиток у юнаків та дівчат асоціативно-образного мислення, уяви, фантазії, художнього смаку і творчих здібностей. Особливо важливою при цьому є спільна дозвілєва діяльність, в якій часто-густо беруть участь цілі родини – діти з

батьками або бабусі з онуками. Так, протягом літніх канікул у 2010–2012 рр. проводилися навчання як традиційних (декоративного розпису, писанкарства, плетіння з рогами, витинання, оригамі та ін.), так і сучасних технік (квілінгу – техніки створення ажурних композицій зі скручених паперових смужок, виготовлення ляльок у стилі «тильда», акварельної монотипії, ниткографії, кляксографії, листівок у техніці пресованої флористики, або живопису рослинами).

Широкий спектр запропонованих технік свідчить про оперативне реагування бібліотекарів на потреби громадян різних вікових категорій, їх бажання займатися рукоділлям. Значну підтримку й допомогу в проведенні майстер-класів надають народні майстрині Л. Кривенко, В. Пухинда, Н. Федорова, художник-дизайнер Н. Корнілова, викладачі мистецького факультету педагогічного університету Л. Гарбузенко, К. Гусева, О. Дереновська, Ю. Заїка.

За два роки в майстер-класах узяли участь більше тисячі користувачів учнівського віку.

Другими за популярністю у дітей та юнацтва стали відеоперегляди кінострічок або мультфільмів із наступним їх обговоренням і коментуванням. Наші працівники значну увагу приділяють ретельному добору репертуару, адже глядача можна здивувати лише незнайомим та цікавим для нього фільмом (а за нинішньої поширеності Інтернету це майже неможливо). Нам усе-таки вдалося знайти бестселери, що справили на юних глядачів приголомшливе враження. Серед них назвемо лише декілька: «Життя», «Мова тіла», «Невидиме життя рослин», «Сили природи», «Життя у мікросвіті», «Мікрокосмос», «Планета Земля», «Уроки обережності», «Первісна людина».

Для учнів, які поглиблено вивчають англійську мову, пропонується перегляд фільмів «Історія створення ілюстрацій» (до книги Льюїса Керролла «Аліса в країні чудес»), «Сім'я Пеггі». Логічним доповненням до цих заходів стали міні-презентації книжок та огляди статей із журналів відповідної тематики.

З метою розширення світогляду учнів, формування в них інтересу до різних галузей науки, техніки, мистецтва, спорту, виявлення і розвитку індивідуальних творчих здібностей та нахилів проводяться також зустрічі-спілкування з цікавими, неординарними людьми. Так, у 2012 р. було проведено зустрічі з місцевою письменницею, яка пише казки для дітей, – А. Царук, а торік юнаки та дівчата спілкувалися з її колегою по перу – А. Чернишом. Близько сотні дітей відвідали показ східних єдиноборств, які продемонстрували вихованці школи ушу під керівництвом президента Федерації ушу в Кіровоградській області Р. Беланова.

Ось уже більше року при відділі читальних залів працює Клуб інтелектуальних ігор. Тут проводять своє дозвілля любителі розгадувати кросворди, ребуси, головоломки, шахової й шашкової творчості, геймери. Актив клубу ініціює і проводить різні турніри, в т. ч. за допомогою комп'ютерних технологій, дружні ігрові зустрічі між членами об'єднання та іншими любителями цього відпочинку, активно популяризує відповідну літературу. Особливо затишно себе тут почувають люди поважного віку, які не тільки залюбки грають, а й охоче спілкуються між собою, з юними гравцями.

До послуг користувачів – спеціально облаштований куточок з ігровими комплектами шахів, шашок, нардів, тематичними добірками книг, довідкової літератури та журналів, медіа-ресурсів із записами різних ігрових інтелектуальних турнірів, методиками освоєння тактичних ходів і шахових комбінацій, партіями відомих шахістів світу, колекціями комп'ютерних інтелектуальних ігор.

Велике зацікавлення в усіх відвідувачів бібліотеки викликала інноваційна гра KINECT. За допомогою ігрової 3D-приставки людина має можливість сама або з цілою компанією вільно грати у футбол, хокей, баскетбол, гольф тощо, керуючи при ігрових діях своїм тілом та руками без зайвих пристроїв і при цьому отримувати море веселих емоцій. Ця гра розвиває розумову мобільність, увагу, спритність, комунікабельність, сприяє підвищенню рухової активності тощо. Отже, стає очевидним, що діяльність бібліотеки, зокрема Клубу інтелектуальних ігор, дає змогу задовольнити потреби жителів регіону в інформаційних, комунікативних, культурних, оздоровчих послугах, цікавому проведенні дозвілля.

Цьогорічною новинкою стали уроки музичної культури в бібліотеці. І в цьому бібліотечним працівникам допомагають викладачі та студенти мистецького факультету педагогічного університету, музичного училища та ін., які кілька останніх років є партнерами відділу мистецтв бібліотеки. Так, цього літа юні слухачі мали можливість почути сольні фортепіанні концерти у виконанні студенток музичного училища Я. Сторчевої, Ю. Бичкової, О. Верозуб та познайомитися з українськими народними інструментами, оцінити звучання кожного з них окремо та в оркестровому виконанні. Крім того, викладачі дитячої музичної школи № 1 ім. Г. Нейгауза вчили дітей сприйняття музики, правил поведінки під час концертів.

У літній період в Інтернет-центрі бібліотеки також людно. Тут проводяться віртуальні екскурсії, пізнавальні онлайн ігри, веб-мандрівки, веб-бесіди на теми: «7 чудес світу», «Особистість та Інтернет», «Енциклопедія Всезнайки», «Уроки тітоньки Сови», «7 чудес України», «Бібліотеки світу» тощо.

Триває започаткована відомим краєзнавцем Г. Суховещенко робота щодо ознайомлення підрослого покоління з рідним містом, його культурою та історією. Цьому допомагає співпраця зі слухачами Вищої народної школи Кіровоградського інституту розвитку людини «Україна». Такі зустрічі є своєрідним містком між досвідом літніх людей і бажанням молоді знати більше про рідний край, тож ці заходи набувають дедалі більшої популярності. Особливий

інтерес викликають відеопрезентації «Завітайте до Кіровоградщини».

Екологічне виховання дітей стало важливим напрямом літньої програми. Вже три роки поспіль ця робота проводиться в межах діяльності Орхуського екологічного центру, завдання якого – виховання любові до рідного краю, екологічної культури, розуміння необхідності збереження та збагачення рідної природи. Дітей активно залучають до участі в екологічних іграх, конкурсах, переглядах пізнавальних фільмів екологічної тематики. Юні відвідувачі з цікавістю подивилися відеофільми: «Сили природи», «Планета людей», «Возвращение кенгуру», «Приключение капли воды» та ін. З великим задоволенням малеча взяла участь в іграх: «Тварини, рослини, птахи, риби», «Полювання сови». Цікавим заняттям для них стало й відгадування екологічних загадок. І не менш важливою для школярів була участь в екологічному пісенному вернісажі.

Важливим аспектом роботи бібліотеки є обслуговування дітей із соціально незахищених, вражених фінансовою кризою родин, вихованців школи-інтернату, дітей із вадами слуху та зору, з обмеженими функціональними можливостями. Для них бібліотечні працівники разом із вихователями проводили адаптовані бесіди про книгу і читання, показували мультфільми і т. ін. Для дітей з обмеженими фізичними можливостями та їх батьків, спільно з громадською організацією матерів дітей-інвалідів «Серце матері», проведено навчальні тренінги з оволодіння комп'ютерними програмами та пошуку в Інтернеті. Таким чином здійснюється плідна робота, спрямована на задоволення інформаційних потреб маленьких неповносправних громадян, забезпечення їх права на змістовний відпочинок.

Загалом протягом травня-червня 2012 р. бібліотека організувала відпочинок 2 510 дітей віком від 6 до 14 років із дошкільних і навчальних закладів, а також 64 дітей пільгових категорій. Порівняно з попередніми роками це позитивна динаміка. Послугами ОУНБ на постійній основі у 2012 р. було охоплено 15 ЗОШ із 34, а також близько 10 навчальних закладів різних рівнів акредитації. Надаються послуги школі-інтернату, в якій навчаються діти-сироти та з вадами зору, спеціалізованому дитячому садку для дітей з вадами зору.

Своєю багатогранною діяльністю Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського доводить місцевій громаді, що вона – не лише наукова бібліотека, а, насамперед, публічна – з універсальними фондами, відкрита абсолютно для всіх категорій громадян, незалежно від віку, професії, роду занять та ін.

І все ж таки, чи повинна універсальна наукова бібліотека працювати з дітьми – досить дискусійне питання. Адже для них існують спеціалізовані книгозбірні, які мають відповідні фонди та цілеспрямовано працюють з юними користувачами. Тож чи варто намагатися займати чужу нішу?

Проте поки точаться суперечки – потрібно чи ні, у нас щороку збільшується кількість дитячих груп, які впевнено крокують до обласної універсальної наукової бібліотеки і залишаються задоволеними її послугами.

О. Шматко, завідувач відділу Львівської ОУНБ,
координатор Львівського
регіонального тренінгового центру

РОБОТА РЕГІОНАЛЬНОГО ТРЕНІНГОВОГО ЦЕНТРУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОУНБ У РАМКАХ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «ЗОЛОТІ РОКИ»

ГОЛОВНОЮ особливістю та характерною ознакою ХХІ століття є складна демографічна ситуація. Вона докорінно змінила вікову структуру населення більшості країн світу, де поступово зростає частка людей похилого віку. Подібні тенденції характерні й для нашої країни. У складі її населення кількість пенсіонерів становить п'яту частину. Тому одним з актуальних завдань сучасного суспільства є створення умов гідного життя для літніх людей.

Проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку нині перебувають у центрі уваги багатьох соціальних інститутів і дослідницьких програм, спрямованих на наукове обґрунтування та розроблення стратегій забезпечення належного рівня життя даної вікової групи.

29 вересня 2010 р. відбулася презентація нової освітньої програми «Золоті роки», організаторами якої стали Львівська міська рада, Інститут Громадського Лідерства, Громадська організація «Підкова» та Регіональний тренінговий центр Львівської ОУНБ (РТЦ ЛОУНБ).

Різкий перехід від активної зайнятості на роботі до пасивного дозвілля призводить до втрати, певною мірою, сенсу життя. «Часто літнім людям самотньо, вони не знають, як цікаво провести вільний час. Вони здебільшого вважають свій вік непридатним для сучасного життя. Натомість ми літній вік кожної людини називаємо «золотими» роками і запрошуємо всіх на навчання», – зазначає керівник програми «Золоті роки» Л. Гришко.

Це соціально адаптована навчальна програма, яка створена з метою залучення людей поважного віку до активного життя, сприяння розвитку громадської ініціативи та їхньої самореалізації. Вона надає можливість:

- оволодіти знаннями з питань юридичного права, етикету, краєзнавства, психології;
- ознайомитися з діяльністю громадських організацій Львова та долучитися до їхньої роботи;
- оволодіти основами комп'ютерної грамотності;
- відвідати уроки танців та заняття в студії декоративно-прикладного мистецтва;
- опанувати початковий курс англійської мови;
- розкрити свій творчий потенціал і реалізувати власні ідеї;
- отримати консультації та підтримку професіоналів з питань права, пенсійного забезпечення, соціального захисту;
- познайомитися з цікавими людьми;
- знайти нових друзів.

ЛОУНБ як партнер Інституту Громадського Лідерства забезпечувала реалізацію одного з пунктів програми – оволодіння основами комп'ютерної грамотності та навігації в Інтернеті. Цей курс тривав три

місяці. Групи формувалися з урахуванням психологічної сумісності, професійної зайнятості та рівня обізнаності користувачів з інформаційними технологіями. Засвоїти програму допомагали методичні матеріали: «Спілкуймося по-сучасному! Поради користувачам та працівникам публічних бібліотек щодо створення та використання електронної пошти», «Короткий термінологічний словник з основ комп'ютерної грамотності», «Грантовий менеджмент і написання проектів», «Завантажуй файли з нами швидко і безкоштовно».

На сьогоднішні навчання в РТЦ за освітньою програмою пройшли 87 осіб віком від 55 до 86 років, що спростовує хибне уявлення про неможливість опанування комп'ютерних премудростей літніми людьми. Працівники Центру провели опитування з метою з'ясування мотивів участі осіб похилого віку в програмі. Більшість респондентів зазначили, що пройти навчання їх спонукало бажання відчувати себе потрібним суспільству; не бути нижчим за рівнем знань, ніж діти та онуки; налагодити, шляхом використання e-mail, Skype, зв'язок із близькими і знайомими, що мешкають за кордоном; знайти корисну справу для душі; підвищити кваліфікаційний рівень.

За час реалізації освітньої програми в ЛОУНБ зросла кількість користувачів, книгозбірня знайшла надійних партнерів, вона також стала соціально-реабілітаційним центром для літніх людей. Партнерство вийшло за межі РТЦ. Його працівники брали участь у заходах, організаторами яких були Інститут Громадського Лідерства та користувачі Центру. Це Андріївські вечорниці, святкування Нового року, випускні бали, Львівська батарейка та багато інших заходів. У свою чергу РТЦ не лише навчає основ комп'ютерної грамотності, а й намагається залучити користувачів до активного дозвілля. При ЛОУНБ створено клуб цікавих зустрічей із визначними людьми краю. Зокрема, учасники програми зустрічалися з директором Львівської національної галереї мистецтв, заслуженим працівником культури України та Польщі, відомим мистецтвознавцем і музейним діячем Б. Возницьким, поетом, заслуженим діячем мистецтв України М. Петренком, письменницею Л. Когут, а крім того – долучилися до роботи громадських організацій Львова, працювали волонтерами у школі-інтернаті № 2.

РТЦ став для людей похилого віку не лише місцем, де можна здобути додаткові знання та провести дозвілля, а й другим домом. Тут їх завжди радо зустрічають, пригощають кавою, а після завершення навчання про кожний випуск програми створюють відеопрезентацію «Літній людині – інформаційну опору». Головним є те, що учасники програми, незважаючи на вік, мають своє коло інтересів – вчать, опанову-

ють новітні технології, тобто рухаються в ногу з часом. Дуже важливо й те, що програма сприяла покращенню психологічного клімату в родинях.

Після закінчення навчання всі випускники отримали дипломи із рук мера м. Львова А. Садового.

У жовтні 2011 р. також відбувся Ярмарок можливостей для літніх людей, під час якого вони мали можливість ознайомитися з роботою громадських організацій, центрів, спілок і клубів, що працюють із пенсіонерами, отримати юридичну консультацію, взяти участь у майстер-класах зі спортивно-оздоровчої ходьби, бадмінтону, створення яворівської іграшки, ляльок із соломи й трави тощо. Загалом у заході взяли участь близько 30 організацій.

За підтримки Відділу преси, освіти, культури Посольства США в Україні Львівською міською радою, Інститутом Громадського Лідерства та Громадським об'єднанням «Самопоміч» вперше було видано довідник пенсіонера, який містить перелік державних організацій, що надають соціальний та пенсійний захист, безкоштовну юридичну допомогу, консультації у житлово-комунальній сфері.

Про успіх програми «Золоті роки» свідчать і відгуки її учасників:

«В цьому товаристві я забула про таблетки та всі ліки».

Зіна Малухина, 57 років

«Ми усі як одна сім'я, як одна родина, турбуємося один про одного».

Ірина Кокотайло, 70 років

«Тепер я із комп'ютером на ТИ, можу писати листи та спілкуватися по Skype».

Валерій Піліпенко, 74 роки

«Це товариство дало мені нові погляди на життя у поважному віці, адже мені 78...».

Зенон Петришин, 78 років

Робота в рамках даної програми засвідчила, що сьогодні бібліотека є тією інституцією, яка може не лише надати інформацію у вигляді друкованого слова, а й спільно з партнерами сформулювати у літніх людей відчуття потреби суспільству, місцевій громаді, своїм рідним і, зрештою, підвищити їхню самооцінку.

СТОРІНКА МЕТОДИСТА

*Л. Лагута, головний бібліотекар
Національної парламентської бібліотеки України*

ЕКСПЕРТНО-ДІАГНОСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ

ОСТАННІМ часом особливої актуальності набуло питання комплексних перевірок роботи сільських бібліотек. Лише в другому кварталі 2012 р. на сайт «Бібліотечному фахівцю» НПБУ надійшло понад 50 заявок на отримання типової форми проведення фронтальної перевірки діяльності бібліотеки-філії та ЦБС.

За часів СРСР фронтальні чи комплексні перевірки були однією зі складових роботи методичних служб регіональних центрів, на які покладались адміністративно-контролюючі функції. Проте життя змінилось, і нині бібліотеки потребують не перевірки (на це є відповідні органи та служби), а змістовної консультації, практичної допомоги. Це відбилося й на термінології: замість поняття «перевірка» дедалі частіше почали використовувати термін «вивчення», а згодом – «експертно-діагностичний аналіз». Саме індивідуальний аналіз як засіб пізнання предметів і явищ навколишнього середовища, заснований на розчленуванні цілого на складові частини, дає можливість вивчити діяльність конкретної бібліотеки в усьому різноманітті зв'язків та залежностей і спрогнозувати її майбутнє (передумови розвитку та дії щодо попередження занепаду).

Сьогодні є необхідність у проведенні саме експертно-діагностичного аналізу діяльності бібліотек з урахуванням їх особливостей, наявності яких передбачена ст. 20 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»: «Бібліотеки в порядку, передбаченому їх статутами (положеннями), мають право самостійно: визначати зміст, напрями та форми своєї діяльності».

Необхідність такого аналізу особливо гостро постала перед сільськими бібліотеками, які першими відчули залежність свого існування від влади та думки громади про їх діяльність. Наразі від бібліотек очікують надання сучасних інформаційних, соціально-правових, освітніх, просвітницьких, дозвіллевих послуг – залежно від потреб місцевої спільноти. Водночас внутрішня діяльність цих закладів має ґрунтуватися на суворому дотриманні бібліотечних стандартів, технологічних вимог, інструкцій та методичних рекомендацій.

У запропонованих нижче матеріалах щодо здійснення такого аналізу акцент зроблено на моніторингу кількісних і якісних показників роботи бібліотеки, які повинні достовірно відображати ресурси закладу та їх використання. Показники мають бути підтверджені відповідними обліковими документами, на основі яких заповнюється форма бібліотечної статистичної звітності № 6-НК.

Параметри оцінювання показників роботи повинні охоплювати:

- вивчення потреб користувачів;
- бібліотечний фонд (БФ), його видовий склад;
- форми розкриття фонду;
- використання;
- заходи щодо збереження фонду;
- стан довідково-бібліографічного апарату (каталоги, СКС);
- інформаційно-довідкові послуги;
- соціокультурну діяльність;
- умови праці в бібліотеці.

Нагадуємо, що доцільним є:

► порівняння середніх показників бібліотеки із середніми показниками інших бібліотек своєї території, яке дозволить зробити висновки про ефективність надання бібліотечних послуг і прийняти управлінські рішення щодо більш раціонального використання ресурсів бібліотеки;

► зіставлення абсолютних і середніх показників бібліотеки за кілька років, що допоможе виявити тенденції та визначити, виходячи з даних (соціальних, демографічних, економічних) про розвиток території і даних про бібліотеку, прогнози її розвитку на серед-

ньострокову (3–5 років) і довгострокову (5–10 років) перспективи.

Аналіз цих показників надасть можливість:

- оцінити результати діяльності як самої бібліотеки, так і її працівників;
- виявити резерви підвищення її ефективності;
- запропонувати стратегію і тактику подальшого розвитку бібліотеки;
- обґрунтувати управлінські рішення.

Пропонуємо зразок таблиці, в якій представлено показники діяльності у динаміці.

Таблиця

Основні показники діяльності (у динаміці за 5 років)

Показники діяльності бібліотеки	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість користувачів бібліотеки					
– за ЄРК					
Кількість населення, демографічний та соціальний склад					
Кількість відвідувань					
– у т. ч. масових заходів					
Кількість відвідувань на одного жителя					
Книгозабезпеченість (на одного жителя)					
– книгозабезпеченість (на одного читача за ЄРК)					
Книговидача					
– кількість книговидач на одного жителя					
– кількість книговидач на одного читача					
Навантаження на бібліотекаря:					
– користувачі					
– книговидача					
– відвідування					
Бібліотечний фонд					
– % укр. мовою					
Нові надходження прим./назв, з них:					
– книги (к-сть прим.)					
– періодика (к-сть назв)					
– періодика (к-сть прим.)					
– електронні видання (к-сть прим.)					
Надійшло за кошти (прим.):					
– за державними програмами та ін.					
– місцевого бюджету					
– з інших джерел (спонсори, благодійники, подарунки користувачів тощо)					
Вилучення документів з БФ					
Обертаність БФ					
Читаність					
Використання (за наявності):					
– МБА (отримано/видано прим.)					
– внутрішньосистемного обміну (ВСО; отримано/видано прим.)					
Використання інформаційних технологій та Інтернету в бібліотеці (за наявності):					
– к-сть відвідувань Інтернет-центру					
– к-сть консультацій, бесід-настанов					
Відвідування веб-сайту (блогу) бібліотеки					
Кількість соціокультурних заходів					
– у т. ч. під час канікул					
Надано довідок					
– з них віртуальних					

Експертно-діагностичний аналіз дозволяє вивчити не тільки статистичні показники, а й основні напрями, аспекти бібліотечної діяльності.

Бібліотечний фонд та його організація

- Індивідуальний і сумарний облік БФ та книговидачі. Аналіз відповідності статистичної звітності даним первинного обліку.

- Моніторинг складу фонду, зокрема, аналіз динаміки його загального обсягу у співвідношенні з кількістю користувачів (жителів), що порівнюється із забезпеченістю користувачів (жителів) документами, робляться відповідні висновки. Галузевий і тематичний склад фонду порівнюється з даними про економічний та культурний профіль місцевості, основними запитами населення, користувачів, прогнозними даними щодо розвитку села в майбутньому, враховуються можливості координації з іншими бібліотеками. Аналіз незадоволеного читацького попиту на документи (анкетування, опитування, спостереження, інформаційні скриньки, аналіз статистичних показників тощо). Використання даних під час доукомплектування.

- Склад та обсяг поточних надходжень (у т. ч. за видами, мовами). Репертуар журналів і газет. Вивчення ефективності використання бібліотечного фонду (аналіз відміток про термін повернення на аркушах чи в книжкових формулярах). Встановлення обсягу дублетних, непрофільних, маловикористовуваних, застарілих за змістом, зношених, незаслужено забутих документів.

- Кошти на комплектування. Джерела фінансування. Місцевий бюджет. Спонсорство. Листи благодійникам з подяками. Поповнення фонду за рахунок державних, регіональних, місцевих програм.

- Розстановка бібліотечного фонду, його розкриття та популяризація (використання і оформлення тематичних зон читання, тематичних полиць, оформлення роздільників, відсилок, популяризація новинок, ретрофонду тощо). Краєзнавчий фонд – добір краєзнавчих матеріалів, їх упорядкування, облік, розміщення, розкриття.

- Організація збереження БФ. Дотримання плану повної інвентаризації, вибіркової перевірки. Вибірковий аналіз актів про інвентаризацію та списання за окремими причинами. Висновки. Питання щодо матеріальної відповідальності бібліотекаря. Робота з ліквідації читацької заборгованості (аналізування даних за останні 3 роки): дотримання правил розстановки читацьких формулярів; подвірний обхід; письмові нагадування, дзвінки тощо. Питома вага книг, не повернутих користувачами, у загальній книговидачі та обсязі фонду. Санітарно-технічні умови збереження фонду. Температурний режим. Опалення взимку. Освітлення.

- Списання бібліотечного фонду, причини, обсяги (оформлення актів, облік роботи в книзі сумарного обліку БФ, зошити обліку книг, прийнятих від користувачів взамін загублених; вилучення літератури з облікових документів – інвентарних книг, каталогів, описів, картотеки періодичних видань тощо).

Довідково-бібліографічне обслуговування

- Довідково-бібліографічний апарат. Система

каталогів і картотек, їх реклама, популяризація. Наявність положень, паспортів на каталоги, картотеки.

- Обсяги аналітичного розпису періодичних видань. Актуальність, оперативність.

- Забезпечення інформаційних потреб населення, оперативність надання інформації користувачам. Наявність фактографічної інформації, актуалізація видань інфотеки (інформ-досьє, тематичних тек, конволютів тощо). Ефективність їх використання.

- Збір краєзнавчої інформації. Облік довідок. Архів довідок.

- Використання сучасних технологій (за наявності) для забезпечення інформаційних потреб користувачів (у т. ч. укладання веббіографічних списків відповідно до потреб членів громади).

- Інформаційно-бібліографічні, рекомендаційні видання ЦБС, їх використання в практичній діяльності.

- Популяризація бібліотечно-бібліографічних знань серед користувачів.

Бібліотека як центр місцевої громади:

- Зворотний зв'язок між бібліотекою, населенням, органами місцевого управління (відділами райдержадміністрації, сільрадою тощо), освітніми, громадськими, культурно-мистецькими закладами, іншими установами, підприємствами. Відповідність соціокультурної діяльності бібліотеки профілю роботи бібліотеки, інтересам і потребам жителів конкретного села чи міста. Різноманітність форм роботи. Наявність гуртків, клубів за інтересами. Організація дозвілля дітей (особливо під час канікул). Оформлення паспортів соціокультурних заходів.

- Наявність Бібліотечної ради.

- Формування іміджу бібліотеки. Реклама бібліотеки, її послуг (які форми і методи застосовувались, їх видова та кількісна характеристика, місця виступів). Залучення волонтерів.

Організаційно-управлінські питання

Підвищення фахової кваліфікації кадрів, їх правовий і соціальний захист

- Наявність регламентуючих документів: Положення про бібліотеку (Уставу бібліотеки); Правил користування бібліотекою, адаптованих для користувачів даної місцевості; Правил внутрішнього розпорядку; посадових інструкцій, номенклатури справ тощо.

- Планово-звітна документація. Щоденники роботи бібліотеки, «Книга сумарного обліку бібліотечного фонду», інвентарні книги, ЄРК, паспорти масових заходів.

- Наявність методичних вказівок та рекомендацій з основної діяльності.

- Цільові програми. Участь у конкурсах, проектах, розробка авторських програм, отримання грантів.

- Професійне навчання працівників (стажування, участь у семінарах, конференціях, фахових конкурсах тощо). Атестація. Самоосвіта (методичні дні, вивчення професійних документів тощо).

Бібліотечний персонал

Основні характеристики працівників бібліотеки

- Система заохочень працівників.

Роки	К-сть штатних од.	К-сть бібліотекарів на обслуговуванні	Освіта			Стаж роботи			
			Вища	Вища спец.	Базова	До 3 років	Від 3 до 9 років	10–20 років	Понад 20 років
2010									
2011									
2012									

Фінансування

- Бюджетне фінансування.
- Залучення додаткових коштів (за наявності); фандрейзингова діяльність – співпраця з меценатами, спонсорами, населенням, платні послуги (якщо є) тощо.

Бюджетне фінансування			З нього:						Залучення додаткових коштів		
			на комплектування			на передплату					
2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012

Висновки та пропозиції щодо перспектив розвитку бібліотеки.

*З. Димарчук, методист
Житомирської ОУНБ ім. О. Ольжича*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОПІЛЬНЯНСЬКОЇ ЦРБ

ВАЖЛИВИМ аспектом покращення методичної роботи є людський фактор, тобто прагнення самих працівників бібліотек до вдосконалення, оволодіння сучасними знаннями та навичками, нешаблонний, творчий підхід до вирішення виробничих проблем, а також готовність до спілкування з людьми різних вікових категорій, соціального статусу, освіти. На цих засадах будується діяльність організаційно-методичного відділу Центральної бібліотеки (ЦБ) ЦБС Попільнянського району Житомирської області, яким керує здібний, досвідчений методист О. Ковбаса.

Одним із пріоритетів у методичній роботі є сприяння підвищенню кваліфікації бібліотекарів.

Із 43 працівників ЦБС 28 (65,1%) – фахівці з вищою та середньою спеціальною освітою, серед 32 сільських бібліотекарів 18 (56,2%) мають відповідну освіту (середній показник по області – 51,6%).

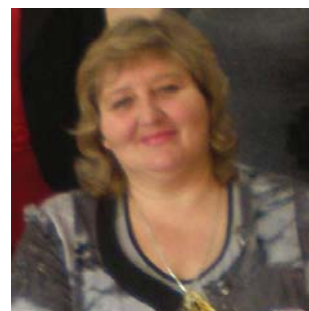
Відсутність професійної освіти в частини бібліотекарського корпусу деякою мірою позначається на якості роботи з користувачами та організації основних бібліотечних процесів. Але досвідчені працівники ЦБ як організаційно-методичного центру сприяють підвищенню професіоналізму персоналу: знайомлять з основними директивними матеріалами з бібліотечної справи, нормативними документами, особливостями роботи з книжковим фондом, періо-

дикою, вчать якнайкращого використання набутих знань і вмінь для якісного довідково-бібліографічного обслуговування користувачів. Особлива увага приділяється масовій та індивідуальній роботі, рекламуванню послуг, наочній популяризації книжкових і періодичних видань.

Теми й форми навчання працівників сільських книгозбірень заздалегідь продумуються, обговорюються, узгоджуються.

Все це дозволило створити цілісну, багатоаспектну систему підвищення кваліфікації бібліотекарів. Перш за все, вона передбачає повне охоплення фаховою підготовкою та перепідготовкою всіх груп і категорій працівників залежно від освіти, стажу і досвіду роботи. Для розширення й поглиблення професійних знань застосовується диференційований підхід, при цьому особлива увага приділяється новим співробітникам. Отже, система підвищення кваліфікації бібліотекарів має кілька напрямів:

– адаптаційний (для бібліотекарів, які щойно розпочали свій трудовий шлях);

– початкової професійної підготовки (для тих, хто не має спеціальної освіти);

– професійного розвитку фахівців (передбачає участь у семінарах, творчі відрядження до сільських книгозбірень);

– методичний (проведення відповідних заходів на базі окремих бібліотек);

– загальноосвітній (відвідання музеїв, творчі поїздки за межі області тощо).

Безперервна освіта, на думку методистів ЦБ, має бути обов'язковою складовою способу життя фахівців сільської ланки, а поєднання традиційних форм із творчими новаціями сприятиме більш успішному підвищенню кваліфікації.

Хороші напрацювання є в Школі молодого бібліотекаря, що діє при ЦБ. Тут ефективною формою навчання показали себе практикуми, розраховані на молодих фахівців або осіб, котрі не мають відповідної освіти і досвіду роботи.

Як засвідчила практика, навчання є більш дієвим тоді, коли воно проводиться на базі сільської бібліотеки-філії. На такі заходи приходять представники органів місцевого самоврядування, що дозволяє відчувати їхню увагу до бібліотек і готовність до співпраці. Такі взаємини є корисними і для гостей, і для господарів.

Однією з популярних форм занять із підвищення кваліфікації є семінари-тренінги. Їх тематика і програма – різноманітні (*див., наприклад, план проведення краєзнавчого тренінгу на с. 32*). Ефективність цих заходів обов'язково вивчається методичною службою.

З метою обговорення важливих виробничих питань практикується й організація та проведення круглих столів, використовуються різні форми ситуаційно-проблемного навчання – ділові ігри, аналізування конкретних ситуацій тощо. При цьому обов'язково відбувається колективний обмін досвідом.

Запровадження інновацій у районі здійснюється оперативно, проте, перш ніж нововведення входить у практику, воно вивчається працівниками.

Раз на п'ять років окремі співробітники районної та сільських бібліотек Попільнянської ЦБС проходять навчання, що організовує житомирська філія Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, а також беруть участь у семінарах, організованих обласними бібліотеками. Працівники ЦБ прагнуть знайти сучасні й ефективні форми підвищення кваліфікації, серед яких, зокрема, конкурси професійної майстерності, що стимулюють творчу і професійну активність бібліотекарів, майстер-класи.

Вагомою складовою системи підвищення кваліфікації бібліотекарів є професійно-ознайомлювальні тури за межі області, котрі проводяться за сприяння районного відділу культури та туризму. В районі розроблена й успішно реалізується відповідна Програма дій відділу культури та туризму і бібліотечних працівників Попільнянщини до Всеукраїнського дня бібліотек, розрахована на 2008–2012 рр.

Важливим аспектом діяльності організаційно-методичного відділу ЦБ є участь у проведенні соціокультурної, краєзнавчої роботи. Готуються методич-

ні матеріали для бібліотек на допомогу участі в різноманітних творчих конкурсах (районному – «Поетія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі», всеукраїнському – «О, мово моя, душа голосна України» та ін.).

З метою вшанування учасників Великої Вітчизняної війни, популяризації серед молоді досі невідомих сторінок історії цього періоду працівники організаційно-методичної служби доклали чимало зусиль для вдалого проведення районного героїко-патриотичного дійства до Дня партизанської слави, а також достойного представлення бібліотеки на обласному конкурсі «Доторкнутися серцем до подвигу».

Проведено також велику роботу зі збирання матеріалів до книги пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. «Попільнянщина пам'ятає».

Районний методичний центр надавав допомогу в добірї краєзнавчих матеріалів, популяризації кращих книг із вітчизняної історії, в організації виставок народних умільців при підготовці до цікавого історичного дійства «Паволоцька толока», що відбулося в с. Паволоч – колишньому полковому містечку. Це село й нині славиться дотриманням козацьких традицій краю.

Як зазначає завідувач організаційно-методичного відділу О. Ковбаса, краєзнавство – це «не данина моді, а бажання зберегти для нащадків те, що зближує людей різних поколінь, а тому будь-яка робота в бібліотеці повинна мати краєзнавче забарвлення».

Зібрані краєзнавчі матеріали ввійдуть до ілюстративного альбому «Чарівна Житомирщина» та до книги пам'яті «Переможці».

До послуг сільських бібліотечних фахівців – методичні матеріали, які готує методист ЦБ. Протягом багатьох років вони затребувані спеціалістами і дуже допомагають їм у роботі. Це, зокрема, сценарій літературно-музичного вечора до 115-ї річниці від дня народження М. Рильського, методичні розробки «Форми масової та індивідуальної роботи в бібліотеці», «Організація довідково-бібліографічного апарату в бібліотеці», «Тематичне розмаїття книжкових виставок» та ін.

Така форма роботи, як виїзди, теж активно практикується методичною службою ЦБ. Під час відвідання сільських бібліотек не лише вивчається їх діяльність, а й надається консультативна і практична допомога, спрямована на оволодіння персоналом передовими методами роботи.

Для вивчення стану та визначення пріоритетних напрямів діяльності бібліотек регіону щороку узагальнюються підсумки і аналізуються цифрові показники їх роботи.

У методичному кабінеті ЦБ, який є базою для навчання сільських фахівців, укомплектовано фонд із різних напрямів бібліотечної діяльності, діє постійна виставка фахових документів, сформовано тематичні теки різноманітного спрямування, робочі картотеки (наприклад, кращих сценаріїв заходів сільських бібліотек). Цікавий і цінний матеріал зібрано в альбомах: «Історія сіл району», «Від села до села, від бібліотеки до бібліотеки», «Історія бібліотечної Попільнянщини» і т. ін.

Проте є у працівників відділу проблеми, які вони не можуть вирішити самотужки, без допомоги місцевої влади. Йдеться про необхідність негайного проведення ремонту методичного кабінету, адже без цього неможливо забезпечити комфортні умови для

праці його відвідувачів. Та, попри негаразди, можна стверджувати, що діяльність організаційно-методичного відділу Попільнянської ЦБ є плідною і відіграє велику роль у формуванні позитивного іміджу бібліотеки.

**Інноваційний тренінг бібліотечних працівників на тему:
«Краєзнавча палітра Попільнянщини»
План проведення**

1. Домашнє завдання

а) організувати в бібліотеці книжково-ілюстративну виставку краєзнавчої тематики. Виставка, її обсяг, структура і оформлення мають залежати від наявності книжково-ілюстративного матеріалу до неї. Бажано, щоб експозиція мала два-три розділи. Перший повинен розповідати про історію села, другий – про його людей. Яскравим доповненням до друкованої продукції (книжок, статей, періодичних видань) може стати альбом фотографій, літопис населеного пункту та інші матеріали. Третій розділ виставки можна присвятити перспективам розвитку території, планам на майбутнє;

б) підготувати і провести в бібліотеці один із заходів (на вибір): краєзнавчу годину, День краєзнавства, презентацію книги місцевого автора, зустріч з видатними людьми свого села (селища) із залученням користувачів різних вікових категорій.

Для підтвердження проведення заходів надати матеріали про назву організованої книжково-ілюстративної виставки, її розділи, цитати; сценарій проведеного масового заходу, відгуки читачів, фотоматеріали.

2. Завдання під час семінару-тренінгу:

а) конкурс-представлення: «Невідомі сторінки з історії мого села, селища» (віднайти краєзнавчий матеріал про невідомі факти з історії свого населеного пункту, історію назви вулиці, легенду, відому людину, яка зробила внесок у розвиток села, ветерана чи діяча, котрий відомий своїми досягненнями і є вихідцем із села);

б) година творчої ініціативи: «Мое село – моя маленька батьківщина» (захист краєзнавчої анкети; див. нижче);

в) презентація-сюрприз «Шевченко і Житомирщина» (інформаційна пауза перед підбиттям підсумків семінару-тренінгу працівником відділу обслуговування ЦБ).

3. Підбиття підсумків

1. Присудження залікового бала кожному учаснику інноваційного семінару-тренінгу.

2. Обмін думками. Вільне спілкування.

КРАЄЗНАВЧА АНКЕТА

_____ сільської (селищної)

бібліотеки _____

Завідувачка _____

_____ 20... р. _____

(число, місяць)

1. До складу якої сільської (селищної) ради входить село (селище)?
2. Чи можете назвати статистичні відомості про село (селище)?
3. Чи змінювалася назва села (селища)? Якщо так, коли і чому?
4. Місце розташування села (селища): відстань та координати відносно райцентру, які шляхи проходять повз село; наявність рік, озер, ставків, лісів, інших природних об'єктів, природно-географічні особливості.
5. Перша письмова згадка про село (селище). Звідки ви про це знаєте?
6. Основні історичні відомості про село (селище) від найдавнішого часу до сьогодення. Що ви про це знаєте?
7. Відомості про підприємства (колгосп, агрофірма, інші господарства), що розташовані на території села (селища).
8. Історичні відомості про культурно-освітні заклади села (селища): школа, будинок культури, бібліотека, музей тощо.
9. Чи є церква, культові будівлі? Коли їх споруджено? Чи знаєте якісь історичні відомості про них?
10. Які видатні або відомі люди були (чи є) уродженцями села (селища)?
11. Чи знаєте ви, скільки односельців постраждало від голодоморів 1932–1933 рр. та 1947 р.? Чи можете щось розказати про ці події?
12. Чи є відомості про односельців, репресованих у 30–50 роках минулого століття?
13. Чи знаєте ви своїх односельців, які воювали під час Великої Вітчизняної війни?
14. Чи були (є) у селі (селищі) умільці, народні промисли, ремесла?
15. Які ви знаєте легенди про село (селище), його жителів?
16. Які у селі (селищі) відзначають народні свята, які є звичаї, обряди?
17. Чи оспіване ваше село (селище) в поезіях, піснях, витворах мистецтва? Назвіть якісь із них та їх авторів.

І. Тимів, завідувач
Етнографічного музею Калущини (Івано-Франківська обл.),
історик

УДК 930.1(447)

МАРГІНАЛІЇ В РУКОПИСНИХ КНИГАХ І СТАРОДРУКАХ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ТАТАРСЬКИХ І ТУРЕЦЬКИХ НАБІГІВ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В XVI–XVII ст.

У статті розглянуто покрайні записи (маргіналії) в рукописних книгах і стародруках як історичні джерела про татарські та турецькі набіги на українські землі в XVI–XVII ст.

Ключові слова: рукописні книги, кириличні стародруки, маргіналії, книгознавчі дослідження, джерела, татари, турки, набіги.

В статье рассмотрены записи на полях (маргиналии) в рукописных и старопечатных книгах в качестве исторических источников о татарских и турецких набегах на украинские земли XVI–XVII вв.

Ключевые слова: рукописные книги, кириллические старопечатные книги, маргиналии, книговедческие исследования, источники, татари, турки, набеги.

З давніх часів у наших предків була традиція записувати різні події, у т. ч. історичні, на чистих берегах рукописних, а згодом і друківаних книг. Ці записи, що в науці дістали назву маргіналії, є своєрідним архівом відомостей про події минулого. До них відносяться записи на форзацах і на долучених чистих аркушах [1].

За походженням та обставинами своєї появи маргіналії (покрайні записи) подібні до графіті на стінах давніх храмів. Їхніми авторами, часто безіменними, керувало прагнення якщо не увічнити, то хоча б утривалити свою думку, висловити свої враження від певної події, поділитися ними з іншими людьми [2].

Рукописні записи на берегах друківаних книг містили найрізноманітніші відомості. Найчастіше вони створювались у зв'язку з купівлею книги, передачею її до церкви на поминання душі або за відпущення гріхів [3]. Як мікроджерело актового та оповідного характеру маргіналії в церковних книгах містять важливі історичні відомості про заснування парафії, будівництво церкви, імена священників і дяків, стихійні лиха, астрологічні явища, війни [4].

Сучасні книгознавці поділяють маргіналії за змістом на такі категорії: вкладні, дарчі та власницькі записи, глоси і коментарі до друківаного тексту, записи про важливі або незвичайні факти – історичні події, природні й кліматичні явища, сімейні події, події місцевого значення, записи художніх творів (віршів та прислів'їв), проби пера [5].

Серед усього змістового розмаїття цих записів нас цікавитимуть повідомлення про татарські набіги та події польсько-турецьких воєн XVI–XVII ст.

Мета і завдання цієї статті – виявити та проаналізувати зміст покрайніх записів рукописних книг і стародруків про татарські й турецькі набіги на українські землі; систематизувати за хронологією й походженням маргінальні записи, подані в наукових та інших джерелах; показати роль і значення такого виду джерел в історичних дослідженнях.

Маргінальні записи про історичні події у стародруках і сьогодні є недостатньо вивченими, їх дослідження мають епізодичний характер. Відомо, що

одним із перших дослідників, який звернув увагу на покрайні записи в церковних книгах і використовував їх у своїх працях, був А. Петрушевич. Сумлінно опрацьовували рукописні нотатки у стародруках І. Франко, мистецтвознавець І. Свенціцький, І. Панькевич та ін. [6]. Сучасна маргіналістика як галузь історичної науки представлена низкою публікацій вітчизняних дослідників. Вивченням маргіналії як історичного джерела займалися і займаються О. Апанович, Я. Ісаєвич, О. Колосовська, І. Ціборовська-Римарович, Г. Чуба [7], Н. Заболотна, М. Кольбух та ін. Їхні публікації часто-густо ґрунтуються на фактах, здобутих із цього джерела. Цінною для історика є й остання праця М. Шамрай [8], в якій опубліковано тексти найбільш інформативних покрайніх записів кирилических видань, що зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Завдяки цим публікаціям у науковий обіг введено значний за обсягом джерелознавчий матеріал.

На сьогодні фонд відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ налічує близько 38 тис. одиниць зберігання. Його хронологічні рамки охоплюють період з другої половини XV ст. до 1830 р. [10].

Покрайним записам на почаївських стародруках присвячено доповідь Н. Заболотної «Маргіналії у почаївських кирилических стародруках (на матеріалах фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)», виголошену на конференції «Українці XVI–XVII ст. крізь призму слова» (Львів, 2006) [11].

Як відомо, вільні місця у книзі часто використовували для записів, не пов'язаних із текстом. Узяті разом, вони інколи перетворюються на своєрідні сімейні хроніки або літописи подій із життя села чи міста. Багаті на маргінальні записи різноманітного змісту і стародруки НБУВ. Цікавими з точки зору історичної достовірності є записи, що відтворюють події минулого, зокрема періоду козацьких воєн. Показовими записами хронікального характеру є нотатки, зроблені Анонімом у Тріоді Пісній¹ (К., 1640) у 40-х рр. XVII ст.: «Року Б[о]жїя 1624 Татаре п[ент]ровніи [з пол. мови – нагромадились] за

¹ Тріодь Пісна – літургійна книга, що містить служби Великого посту, а саме змінні частини Богослужінь від неділі Митаря і Фарисея до неділі Квітної.

Сигізмунда III», далі читаємо: «Року Божія 1672 Туречизна повторная на мученицу Феклу, взятъ турками Каменецъ Подольській...» [12]. Підтвердженням турецького вторгнення на українські галицькі землі є свідчення, залишені на полях церковного Служебника¹. Запис автора, зроблений скорописом, сповіщав: «Р[оку] Б[ожія] 1672 приступилъ туркувъ врда и Татары подъ Перемышль з'потоугою великою...» [13].

Своєрідне свідчення про турецький похід в українські землі в 1672 р. маємо на маргінесі загальної Мінеї² із церкви села Іванкова Сокальського деканату. Записка, опублікована А. Петрушевичем, сповіщає: «Року Божого ахов 1672 о святой Покрові была орда Татарове съ Турками в Полщи, которіи по сам Бескид, границу венгерскую людей молодых брали в неволю, старых стинали, села нѣкотрые палили» [14].

Свідчення про подальші події, пов'язані з татарськими й турецькими набігами, зустрічаємо на сторінках Крилоського напистольного Євангелія. Запис виявив А. Петрушевич. Відноситься він до 1679 р.: «Мая 30 по страшливом спустошенію Турецком и Татарском под час войні Журавенской, Галича, Крилоса и всего Покутя и до грунту спалені церкви Крилоской Успенія пресв. Богородицы» [15]. Виходячи зі змісту нотатки, розповідь стосується радше подій 1676-го ніж 1679 р.

Запис півустанов на берегах львівського Євангелія 1670 р. розповідає про часи, коли багато українців перебувало в турецькій неволі. «И купилъ сью книгу рекомую Єв[ан]геліе за отпущеніе грѣховъ родича своего, и родительки своей, и за свое отпущеніе грѣховъ Івановъ с[и]нѣ Хацынин Павелъ з Дубна коупилъ еи оу Ц[а]риградѣ до храму С[вя]т[о]го великом[у]ч[е]ника Георгія до Дубна на передмѣстю Наурмычъ оу неволи еще застающій дѣялося року 1681 м[і]с[я]ца Марта дня 25...» [16].

Деякі хронологічні записи про появу татар на галицьких землях є й на сторінках Учительних Євангелій – рукописних збірників проповідей на недільні та святкові перикопи (євангелійські читання) «для люду», тому мова цих творів «руска, проста» [17]. Запис про похід козацьких і татарських військ до Львова у жовтні 1648 р. зафіксовано в одному з таких Євангелій, що походить із часів правління польського короля Стефана Баторія (1576–1586). «Року Б[о]жго 1648 Мца вктоврия дня Єдинайцатого Приступил Хмельнцкій герштъ козацкїй, и Тогай бей, водзъ Татарскїй з великими воисками своїми поде Львовъ. И вточивши воисками своїми вшитокъ

Львовъ и штурмували донего безъ час немалїй, лечь мѣщане впиралися мощно, вны штурму не припущаючи за ласковъ б[о]га всемогучого zostали [...] вныхъ людей [...] волными» [18].

На сторінках ще однієї книги, що походить із першої чверті XVII ст. і зберігається у Національній бібліотеці у Варшаві (Учительне Євангеліє. НБВ, Акс 2757), дослідниця Г. Чуба з Ягеллонського університету виявила на полях рукопису записи кінця XVII–XVIII ст., зокрема на арк. 209 зв.: «Татаре били подо Лвово(м) в року 1695 р.» [19].

Цікаво, що на вільних берегах кириличних рукописних книг є навіть прізвища людей, знищених татарами під час нападів. Так, в «Уставі церковному», написаному наприкінці XVI ст., збереглися літописні записки, зроблені скорописом XVII ст. Зокрема, під 1656 р. зазначено: «В Леска (Леська. – І. Т.) Родителейи красных и благоѣрных Тимофея и Марїи Косдремского, котори [зг]инул от меча татарского гси (Господи. – І. Т.) помяники его» [20]. Цінним у цих записах є також повідомлення про обставини останнього татарського набігу на галицькі землі у 1699 р.: «Тогожь роки и татаре Серкизки вишли и вес повіт стрииский позабирали и попалили мца февриария» [21]. Важливість цього запису в тому, що він деталізує хронологію набігу, вказує напрямок руху напасників та підтверджує мету нападу – захоплення ясиру.

Отже, записи на стародруках нерідко слугують свого роду історичними документами, стають чи не єдиним джерелом інформації про конкретну особу, певну історичну подію, населений пункт, церкву, монастир тощо [22].

Перебування татар на українських землях залишило свій слід у топонімії краю. Це простежується за власницькими записами на стародруках. Цікавий запис такого змісту виявлено на примірнику Євангелія 1600 р. (з шифром Кир. 772). Його виконав у Каневі 1635 р. запорозький козак Пилип Якович із дружиною Василісою Лазорківною. В ньому зазначено про вклад книжки «за отпущение грехов» до Троїцької церкви села Келебердієва за Дніпром³. Ідеться про містечко на Канівщині з екзотичною назвою Келеберда. Нехарактерна для українських топонімів назва походить від імені татарського хана Керімберди, сина Тохтаміша, стоянка якого розташовувалась у цій місцевості [23].

Важливі історичні події записували місцеві літописці не тільки на маргінесах рукописних книг і стародруків, а й на стінах храмів. Імовірно, анонімні

¹ Служебник – богослужбова книга, яка містить тексти літургій Йоана Золотоустого, Василя Великого та Напередосвячених дарів, інших церковних служб на кожен день, а також вказівки щодо їх проведення. В разі наявності у цій книзі хоча б однієї літургії вона ще називається Літургікон, Літургіарій. Крім Служебника, який щоденно використовується в парафіяльному та монастирському богослужінні, існує Служебник архієрейський – книга, що містить тексти літургій, які відправляє архієрей, а також на освячення антимінса і посвячення в ступені церковної та чернечої ієрархії: свічконосця, читця, співця, диякона, ієрея, архієрея, ігумена, архімандрита та інших, і вказівки щодо їх проведення. Впродовж свого існування ця книга мала й інші найменування: Архієретикон, Служебник святительський та Чиновник (Кольбух М. Кириличні рукописні Служебники XVI ст. у збірках Львова / М. Кольбух // Рукописна та книжкова спадщина України: археогр. дослідж. унікал. архів. та бібл. фондів. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 241).

² Мінея – богослужбова книга, що містить служби (молитвослов'я) Господнім, Богородичним святам, а також конкретним святам за днями та місяцями церковного року. Існують мінеї місячні, загальні та святкові (трефології). У східнослов'янській богослужбовій практиці утвердилися з XI ст. (Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – С. 195).

³ Зараз с. Келеберда Канівського р-ну Черкаської обл.

автори прагнули, щоб їхні повідомлення таки дійшли до нащадків, вони розуміли, що записи на папері можуть бути втрачені, а можливо, вони не мали доступу до церковних книг. Саме такі записи XVII ст. виявлено на стінах церкви в с. Старий Яжів Яворівського району, що на Львівщині. На цьому стінописі серед історичних подій є повідомлення про похід турків у галицькі землі: «Турки Року Б[о]ж[ія] 1672». Написи вирізано на дереві літерами розміром 7–12 см [24]. Історичні факти, занотовані у церковному стінописі, згадано також у хроніці Старого Яжева, написаній місцевим дяком наприкінці XIX ст. Інший стінописний текст, виявлений А. Петрушевичем в Онуфріївському монастирі у Львові, розповідає про облогу турками Теребовлянського замку [25].

Безсумнівно, неминучими були й втрати рукописів та кирилических книг, спричинені трагічними обставинами нашої історії та необачними рішеннями державних чиновників від науки. Так, 15 вересня 1939 р., під час німецького бомбардування Львова, загинула майже вся бібліотека Богословської академії. Її приміщення було зруйновано, лише невеличку кількість рукописів студенти академії врятували з-під руїн. У 1944–1977 рр. до польського Вроцлава відправлено документи й кирилическі книги з бібліотеки Оссолінських, що знаходилися у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН України (нині – Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника; ЛННБ). Серед переданих Польщі церковних книг – Мінея 1492 р., Євангеліє тетр 1577 р. із Рудницького монастиря та Євангеліє першої половини XVI ст. [26]. Цілком імовірно, що в згаданих книгах теж могли міститися покрайні записи історичного змісту.

Ще одним видом специфічного історичного джерела, в якому є звістки про перебування татар на українських землях, є Пом'яники¹. Цінним, але ще не дослідженим, вважається диптих Святоуспенського чоловічого монастиря в с. Уневі на Львівщині, що зберігається у Відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника (АСП-792/п. 74). Перший запис у цьому диптиху відноситься до 1608 р., тому А. Петрушевич датував Унівський пом'яник початком XVII ст., а С. Пташицький вважав, що цей список походить із XVIII ст., але, безсумнівно, є копією більш раннього рукопису. Хронологічно він охоплює 1400–1772 рр.

Записи згаданого джерела фіксують імена людей, які загинули від рук татарських нападників. Дослідник цієї пам'ятки І. Мацько погоджується з думкою А. Петрушевича, що ім'я Макарій, записане у цьому Пом'янику, належить убитому татарами київському митрополитові: «Между прочими именами упомина-

ется имя Макария митрополита, и кажется менѣ что то есть митрополитъ кievскій тогоже имен первый съ прозваніемъ Чортъ убытый Татарами 1497 года» [27].

Унікальність маргіналій у стародруках полягає в тому, що вони передають історичні події через безпосереднє сприйняття їхніх учасників і дають можливість поглянути на минулі часи їхніми очима, з уяви тих людей про себе й оточуючий світ [28].

Отже, маргіналії як своєрідний і специфічний вид історичного джерела, за умов втрати великої кількості архівних документів, є першорядним історичним матеріалом, своєрідним літописом подій нашої минушини. Покрайні записи історичного змісту є фактично в усіх видах літургійних книг. Важливим джерелом для дослідження цього виду історичної інформації є кирилическі рукописні книги і стародруки.

Становлять інтерес також провенієнції (власницькі та вкладницькі записи на стародруках) – неперсичні джерела цінних історичних, біографічних, топографічних та інших відомостей.

Найхарактернішою особливістю маргіналій є багатоплановість історичної інформації, яку вони містять. Найціннішими є нотатки хронікального характеру, які підтверджують, доповнюють чи, навпаки, спростовують свідчення документальних джерел.

Список використаної літератури

1. Шамрай М. Маргіналії в стародруках кирилического шрифту XV–XVII ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : [каталог] / М. Шамрай. – К., 2005. – С. 6–7.
2. Заболотна Н. Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. пр. Вип. 5 / Н. Заболотна. – Львів, 2007. – С. 100.
3. Шамрай М. Маргіналії в стародруках кирилического шрифту XV–XVII ст. ... – С. 7.
4. Панькевич І. В. Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах / І. В. Панькевич // Науковий збірник т-ва «Просвіта». – Ужгород, 1929. – Річник VI. – С. 129.
5. Заболотна Н. В. Науковий каталог Почаївських кирилических стародруків: проблеми створення електронної бази / Н. В. Заболотна // Бібл. вісн. – 2008. – № 4. – С. 4.
6. Петрушевич А. Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год / А. Петрушевич // Литературный сборник, издаваемый Галицко-русской Матицею 1872 и 1873. – Львов, 1874. – 700 с.; Франко І. Кінцеві записки в староруських рукописях / І. Франко // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1906. – Т. LXXIV. – С. 145–149; Записи против книгокрадів у старих книгах та рукописах // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1907. – Т. LXXVII, кн. III. – С. 173–176; Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому з колекції Антона Петрушевича. Ч. 3 / І. Свенціцький. – Львів : Накладом Т-ва ім. Шевченка, 1911. – 193 с. – (Українсько-Руський Архів; т. VII: Рукописи Львівських збірок; вип. III); Панькевич І. Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах / І. Панькевич // Науковий збірник т-ва «Просвіта». – Ужгород, 1929. – Річник VI. – С. 129–196; 1935. – Річник XII. – С. 1–36.

¹ Пом'яники (суботники, синодики, диптихи) – це поминальні записи імен померлих кліриків, ченців, церковних та світських жертводавців для зачитування у храмі у відповідні дні тижня та року. Вони велись, вочевидь, уже від часів прийняття Україною християнства. Спершу суботники були у вигляді невеличких пергаментних сувойів, т. зв. грамоток. Іноді особи, які дарували храму чи монастирю рукописні й стародруковані книги, у вкладних записях просили поминати їхніх рідних та близьких. Усі ці записи згодом об'єднувались у спеціальних книгах-пом'яниках. Синодики велись при всіх катедральних храмах, соборах, монастирях; згодом і при більшості парохіальних церков. Записи у диптихах мали робитися за традиційною схемою: насамперед, перераховувались імена батькових родичів (спершу чоловічі, потім жіночі), після цього аналогічні імена родичів матері (Мацько І. Давній унівський пом'яник / І. Мацько // Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. – Львів, 2011. – С. 479).

7. Апанович Е. Вкладные, владельческие, дарственные записи и приписки переписчиков XVI–XVIII в. на рукописных книгах ЦНБ АН УССР / Е. Апанович // История книги и издательского дела. – Л., 1977. – С. 22–52; Ісаєвич Я. Маргіналії – важливе джерело з історії та культури / Я. Ісаєвич // Ісаєвич Я. Літературна спадщина Івана Федорова. – Львів: Вища шк., 1989. – С. 141–173; Колосовська О. Маргінальні записи на кириличних стародруках – джерело до вивчення історії культури України / О. Колосовська // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : Міжвід. зб. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 3 : Джерелознавчі дисципліни. – С. 312–326; Ціборовська-Римарович І. Маргінальні записи стародруків із книгозбірень католицьких монастирів XVI–XVIII ст. на етнічних українських землях як джерело до історії формування монастирських бібліотечних фондів / І. Ціборовська-Римарович // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 28. – К., 2010. – С. 266–286; Чуба Г. Покрайні записи на сторінках рукописних Учительних Євангелій XVI–XVII вв. / Г. Чуба // Східні слов'яни: Мова. Історія. Культура. – Ніжин, 2002, – Вип. 4. – С. 73–75.
8. Шамрай М. Маргіналії в стародруках кириличного шрифту XV–XVII ст. ... – К., 2005. – 354 с.
9. Ціборовська-Римарович І. Маргінальні записи стародруків із книгозбірень католицьких монастирів XVI–XVIII ст. на етнічних українських землях... – С. 269.
10. Ціборовська-Римарович І. Книжковий фонд Відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база історичних досліджень / І. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних та бібліотечних фондів. Вип. 12. – К., 2007. – С. 52.
11. Заболотна Н. Науковий каталог Почаївських кирилических стародруків... – С. 4.
12. Шамрай М. Маргіналії в стародруках кирилического шрифту XV–XVII ст. ... – С. 9, 228.
13. Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому з колекції Антона Петрушевича. Ч. 3 / І. Свенціцький. – Львів : накладом Т-ва ім. Шевченка, 1911. – 154 с.
14. Петрушевич А. Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год / А. Петрушевич. – Львов, 1874. – С. 169.
15. Там само. – С. 193.
16. Шамрай М. Маргіналії в стародруках кирилического шрифту XV–XVII ст. ... – С. 10, 108.
17. Чуба Г. Текстологічне дослідження українських Учительних Євангелій другої половини XVI – початку XVII ст. / Г. Чуба // Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство». Вип. 2. – Львів, 2007. – С. 5.
18. Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому... – С. 2.
19. Чуба Г. Текстологічне дослідження українських Учительних Євангелій... – С. 24.
20. Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України : каталог. Т. 1. XI–XVI ст. / [уклад.: М. М. Кольбух (голов. ред.), Т. М. Гуцаленко, О. О. Дзьобан та ін.]. – Львів : Оріяна-Нова, 2007. – С. 434.
21. Там само. – С. 435.
22. Бондар Н. Провенієнції Віленських видань Євангелія 1575 та 1600 років з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як джерело історико-книгознавчих досліджень / Н. Бондар // Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство». Вип. 3. – Львів, 2008. – С. 34.
23. Там само. – С. 36.
24. Лев В. Написи на церкві у Старому Яжеві / В. Лев // Наша Батьківщина. – Львів, 1937. – Ч. 4–5, квіт.–трав. – С. 106.
25. Там само. – С. 107; Петрушевич А. Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год. – С. 175–176; Кісіль В. Джерела першого тому «Сводной галицко-русской летописи» Антона Петрушевича / Кісіль В. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/dkz/2011_14-15/41.pdf
26. Кольбух М. М. Історія формування збірки кирилических рукописних книг Відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка / М. М. Кольбух // Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних та бібліотечних фондів. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 273, 274, 276.
27. Мицько І. Давній унівський пом'яник / І. Мицько // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. Вип. 20 : Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України ; відп. ред. Микола Литвин. – Львів, 2011. – С. 479, 480, 482, 483.
28. Шамрай М. Маргіналії в стародруках кирилического шрифту XV–XVII ст. ... – С. 10.

РЕЦЕНЗУЄМО

Х. Стельмах, к. філол. н., доцент кафедри польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка

ЛЬВІВЩИНА В ПОЛЬСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Львівщина в польській художній літературі: бібліогр. покажч. / уклад. О. Лук'яненко. – Львів. : Растр-7, 2012. – 290 с.

НЕОБХІДНІСТЬ систематизувати художні та літературознавчі твори польських авторів, в яких знайшли відображення Львів і Львівщина, спонукала працівників відділу літератури іноземними мовами Львівської ОУНБ, зокрема його завідувача О. Лук'яненко, до створення відповідного бібліографічного покажчика. Слід зазначи-

ти, що це перше видання, яке розкриває вказану тему і включає інформацію, починаючи від старопольської літератури до найсучасніших творів. Поза всяким сумнівом, видання буде корисним для науковців гуманітарного профілю, викладачів, студентів та дослідників, яких цікавить життя й історія Львова.

Польський період історії Львівщини залишив та продовжує залишати значний слід у польській літературі, а для багатьох поляків він є «серцем, вирваним з грудей», тож природно, що тематика, пов'язана зі Львовом, займає особливе місце в польській літературі.

Важливу видається цінність покажчика для викладачів та студентів полоністичних кафедр в Україні. У Львівському національному університеті імені Івана Франка, де викладають курс «Історія польської літератури», особливе зацікавлення студентів-полоністів завжди викликають твори, пов'язані зі Львовом, біографії письменників, які провели в місті своє життя або його частину, історія львівських архітектурних пам'яток, вулиць, найрізноманітніші реалії.

Львів та Львівщина в польській літературі певних періодів, у творчості окремих письменників, польсько-українські літературні, культурні та історичні взаємини, а також такі унікальні явища міської культури, як львівські батяри та львівська батярська пісня, є постійними темами курсових, дипломних і магістерських робіт на філологічному факультеті університету. Література, пов'язана зі Львовом, використовується при підготовці лекцій та написанні кваліфікаційних робіт на інших гуманітарних факультетах, зокрема історичному і журналістики. Враховуючи постійний інтерес до висвітлення тематики Львова у польській художній літературі, з 2011 р. на кафедрі польської філології серед курсів на вибір для всіх охочих упроваджено курс «Польська література Львова».

Отже, після друку покажчика «Львівщина в польській художній літературі» збір інформації на дану тему стане зручнішим, займатиме менше часу та, що найважливіше, буде значно повнішим, оскільки в посібнику представлено твори, що зберігаються в усіх наукових бібліотеках міста, а також у деяких приватних книгозборах його мешканців.

У передньому слові, яким відкривається бібліографічний посібник, його упорядник О. Лук'яненко коротко подає історію створення видання, розповідає про критерії добору матеріалу та систему бібліографічного опису. Змістові передують чудові статті львівських учених: В. Моторного і А. Татаренко «Львів – місто багатьох культур», Л. Петрухіної «Львів у поетичному слові» та О. Шишки «На межі між документом і художнім твором», які знайомлять читача зі Львовом – містом, «несхожим на жодне місто світу», відображають місце Львова у спадщині польських авторів художньої, критичної літератури та публіцистики.

За добором матеріалу покажчик ділиться на розділи, присвячені художній та іншій галузевій літературі. Художню літературу згруповано за жанровим поділом поетичних, прозових і драматургічних творів, галузеву – відповідно до тематики. Після кожної рубрики подаються наявні переклади українською та іноземними мовами. У межах рубрик документи розміщуються за алфавітом

прізвищ авторів та назв творів. При доборі літератури було застосовано формальні критерії: хронологічний (відбиралися твори друку всіх часів про Львівщину), мовний (видання польською мовою, у перекладах українською та іншими мовами світу), територіальний (твори, видані в Україні й за кордоном). У поділі покажчика на розділи і підрозділи поєднано кілька критеріїв: жанровий (поезія, проза, драматургія, мемуаристика), тематичний (історичні, лицарські пісні, гумористична поезія), бібліографічний (періодичні та неперіодичні видання). Звичайно, суміш цих критеріїв могла б викликати застереження, однак деякі жанри є на межі літератури, науки і публіцистики, такі, наприклад, як есе, фейлетон, репортаж або хроніка, яка може бути не лише історичною, а й видом фейлетону. Очевидно, поєднання кількох критеріїв у змісті (жанрового, тематичного та бібліографічного) зумовлено потребою якнайповніше та якнайдетальніше відобразити матеріал покажчика, в якому б зорієнтувалися не лише літературознавці, а й широкий загал читачів.

Упорядникам удалося реалізувати амбітну мету – представити твори польської літератури про Львівщину в широких часових рамках. Так, у розділі «Художня література», що ділиться на підрозділи «Поетія», «Проза», «Драматургія», зібрано твори письменників старопольської доби, які жили у Львові або писали про нього, таких як С. Кльонович, Б. Зіморевич, В. Потоцький, аж до доробку широкого кола сучасних письменників.

Підрозділ «Проза», наприклад, має параграфи «Повісті. Романи», «Переклади», «Оповідання. Новели», «Нариси. Есе», «Гумор і сатира в прозі», «Гумористична та сатирична поетія».

У розділі «Інші жанри» вміщено описи статей із періодики, історичних творів, епістолярної, мемуарної літератури, публіцистики, біографій письменників, довідкових видань, творів польських літературознавців.

В обох розділах представлено також бібліографічні записи перекладених іншими мовами творів польської літератури відповідних жанрів.

До посібника ввійшли не лише твори польських авторів, які жили й працювали у Львові. В ньому знайшли місце й твори художньої літератури, сюжет яких пов'язаний з містом. Упорядник також не оминув найменших деталей: до опису творів, у яких Львів лише згадується, додано відповідні коментарі. Наприклад, про те, що в романі Г. Сенкевича «Пан Володийовський» Львів згадано в контексті переговорів Яна III Собеського з Туган-Беєм, а в поясненні до видань листування Ю. Словацького зазначено, що в одному з листів письменник просить матір переїхати до Львова. Така детальна інформація здатна задовольнити потреби найвибагливіших та найприскіпливіших дослідників Львова.

У пошуках потрібної літератури читачам допоможе список сигл, які надають інформацію про місцезнаходження книг у львівських бібліотеках.

Посібник містить допоміжні покажчики (географічний, іменний, бібліографічних видань та інституцій), що, безумовно, полегшує пошук інформації.

Наступним кроком могло б стати укладення більш детального тематичного покажчика, який би враховував усе різноманіття тем і наукових проблем, пов'язаних зі Львовом, аби швидше спрямувати читача до конкретного питання, над яким він працює.

Однак це побажання не применшує значення рецензованого видання та його інноваційної спрямованості, адже посібник «Львівщина в польській художній літературі» на сьогодні є першим та єдиним в Україні довідковим бібліографічним покажчи-

ком польської літератури про життя Львова, його історію, визначних діячів культури. У ньому зібрано величезний матеріал, який стане у пригоді дослідникам літературного процесу, історикам, краєзнавцям, бібліотечним працівникам, викладачам, студентам та усім, хто цікавиться культурою Львівщини. Матеріал, поданий у виданні, дасть можливість систематизувати різноманітні відомості про Львів та Львівщину, відшукати маловідомі факти, утвердити значення Львова як міста унікальної історії та культури.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

ПЕРЕМОЖЦІ «КОРОНАЦІЇ СЛОВА – 2012»

31 травня відбулася офіційна церемонія нагородження переможців XII Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова».

Заснований меценатами Тетяною та Юрієм Логушами в 2000 р., цей конкурс за час свого існування відкрив широкому загалу українських читачів понад 250 нових авторів, серед яких – В. Шкляр, І. Роздобудько, Люко Дашвар та ін.

Засновники конкурсу розповіли про запровадження нової літературної премії – «Золотий письменник України». Її мета – відзначити українських літераторів, твори яких найкраще продаються. Тож вона надаватиметься письменникам, чії твори видаються накладом понад 100 тисяч примірників. Вручення премії відбудеться у жовтні 2012 р.

Цього року в жанрі літератури золоті, срібні та бронзові відзнаки присуджувались у номінаціях «Роман», «П'єса», «Твори для дітей». Наводимо перелік переможців.

Романи

I премія – Ольга Слоньовська «Вві сні і наяву, або Дівчинка на кулі» (м. Івано-Франківськ).

II премія – Зінаїда Луценко «Необдуманна Міловиця» (сmt Цибулів, Черкаська обл.).

III премія – Міла Іванцова «Гра в паралельне читання» (м. Київ).

Дипломанти номінації

Наталка Доляк «Гастарбайтерки, або берлінський джайв» (м. Вінниця).

Світлана Талан «Не вурдалаки» (м. Северодонецьк, Луганська обл.).

Юрій Коцегуб «В Темнім Лузі, за Дунаєм» (сmt Нові Санжари, Полтавська обл.).

Анастасія Шевердіна «Крамниця щастя» (м. Луганськ).

Дана Дідковська «Загублена мама Веселої» (м. Київ).

Олександр Гаврош «Капітан Алоїз» (м. Ужгород).

Спеціальні відзнаки

Найкращий історико-патріотичний твір – Андрій Кокотюха «Червоний» (м. Київ).

Спеціальна відзнака за твір – Гарольд Бодикін «Ти прости мені все горе... Я любив...» (м. Сімферополь).

Спеціальна відзнака за найкращий твір на тему мандрів і подорожей – Макс Кідрук «Бот» (м. Київ).

Спеціальна відзнака за найкращий еротичний твір – Христина Лукашук «Курва» (м. Львів).

Спеціальна відзнака за ексклюзивний жіночий твір – Жанна Куява «Нічниця» (с. Софіївська Борщагівка, Київська обл.).

Спеціальна відзнака від австрійського культурного форуму за твір – Ірися Ликович «Віртуалка» (м. Відень, Австрія).

Спеціальна відзнака за гумористичний твір – Олег Черногуз «Казка-притча про Нетака» (м. Київ).

Спеціальна відзнака за соціально-психологічний твір – Марина Соколян «Серце гарпії» (м. Київ).

Спеціальна відзнака за гумористичний твір – Олександр Куманський «Тоталізатор» (м. Київ).

Вибір видавця – Валентин Терлецький «Хмарочос» (м. Запоріжжя).

Преси

I премія – Надія Симчич «Кінець епохи вишневих садів» (м. Київ).

II премія – Василь Босович «Хліб по воді» (м. Львів).

III премія – Мирослав Лаюк «Житіє Діогена Коринфського і Пінзеля Бучацького» (м. Київ).

Дипломанти номінації

Олег Миколайчук «Алхімія Карла XII, короля Швеції» (м. Київ).

Олександр Мірошніченко (Олександр Вітер) «Ніч вовків» (м. Київ).

Василь Трубай «Заручники» (с. Халеп'я, Київська обл.).

Преси для дітей

I премія – Катерина Цимбаліст «Лісова царівна і Зорегляд» (м. Київ).

Дипломанти номінації

Анна Коршунова «Принцеса Фінеса та її друзі» (м. Суми).

Катерина Аксьонова «Кольори життя» (м. Львів).

Неля Шейко-Медведева «Гора щастя» (м. Київ).
Богдан Мельничук, Галина Шулим «На галявині та в підземеллі» (м. Тернопіль).

Анна Багряна «Навчи мене співати» (м. Київ, Україна та Республіка Македонія).

Прозові твори для дітей

I премія – Галина Вдовиченко «Ліга непарних шкарпеток» (м. Львів);

– Валентин Бердт «Все починається в тринадцять» (м. Харків).

Дипломант номінації

Марія Ткачівська «Обережно, діти!» (м. Івано-Франківськ).

Підготував **Ю. Ворона**

Режим доступу: <http://koronatsiya.com/golovna/peremozhts>

ПОДІЇ. ФАКТИ

ПЕРШИЙ ЛАУРЕАТ НЕЗАЛЕЖНОЇ ПРЕМІЇ ЗА УКРАЇНОМОВНУ КНИГУ ДЛЯ ДІТЕЙ

НАПРИКІНЦІ травня в м. Жовкві (Львівська область) стало відоме ім'я першого лауреата літературної премії «Великий Їжак». Це перша українська недержавна премія для автора найкращої сучасної україномовної книги для дітей (надається незалежно від місця його проживання та місця видання книжки). Засновано її в жовтні 2011 р. Громадською організацією «Літературна премія “Великий Їжак”» та «Центром дослідження літератури для дітей та юнацтва».

Переможцем став Валентин Бердт – автор книжки «Мій друг Юрко Циркуль та інші» [Л. : Вид-во Старого Лева, 2010. – 269 с. : ілюстр. – (Класні історії)]. Письменник одержав почесний диплом і грошову винагороду – 10 тисяч грн.

Як зазначила голова журі Л. Демська-Будзуляк, у цій книжці «чіпляє насамперед те, що це історія про життя підлітків, деє таких, якими була більшість із нас, її герої – благородні, світлі, вони вірять в ідеали, проте вони зовсім не штучні – живі. А крім того – це дуже добра, світла й весела історія, написана напрочуд легкою і гарною мовою».

Валентин Бердт (справжнє ім'я – Валентин Бердута) – український письменник, журналіст, редактор, видавець. З 2009 р. активно працює в дитячій

літературі. Лауреат творчих конкурсів «Часопис», «Коронація слова» (2009, 2012) та ін.

Підготував **Ю. Ворона**

За матеріалами сайтів: <http://jizhak.org.ua/>
<http://litakcent.com/2012/05/28/malenka-zhovkva-i-velykyj-jizhak-foto/>

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про відзначення державними нагородами України
з нагоди Дня Конституції України»
(Витяг)

За значний особистий внесок у державне будівництво, соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток України, вагомі трудові здобутки та високий професіоналізм постановляю:

...
Присвоїти почесні звання
...

«ЗАСЛУЖЕНИЙ ПРАЦІВНИК КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ»

ПОЛЯНСЬКІЙ Надії Іванівні – завідувачеві відділу «Україніка» державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка»

Президент України
м. Київ, 27 червня 2012 року
№ 417/2012

В. ЯНУКОВИЧ

Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14874.html>

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про нагородження відзнакою Президента України – ювілейною медаллю
«20 років незалежності України»
(Витяг)

За вагомі особисті заслуги у державотворчій, соціально-економічній, культурно-освітній діяльності, сумлінне і бездоганне служіння Українському народові та з нагоди Дня Конституції України постановляю:

Нагородити відзнакою Президента України – ювілейною медаллю «20 років незалежності України»:

по Автономній Республіці Крим

КИСЕЛЬ Валентину Олексіївну – директора Чорноморської централізованої бібліотечної системи

...

по Херсонській області

КРАВЕЦЬ Ірину Богданівну – директора центральної бібліотечної системи Великоолександрівського району

...

по Черкаській області

ФЕДОРЕНКО Олену Антонівну – директора комунального закладу «Обласна бібліотека для юнацтва імені Василя Симоненка» Черкаської обласної ради

Президент України
м. Київ, 27 червня 2012 року
№ 418/2012

В. ЯНУКОВИЧ

Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14875.html>

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про відзначення державними нагородами України
(Витяг)

За значний особистий внесок у соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток Української держави, вагомі трудові здобутки, багаторічну сумлінну працю та з нагоди 21-ї річниці незалежності України постановляю:

Нагородити орденом княгині Ольги II ступеня ...

КОРОТУН Надію Іванівну – генерального директора Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олесья Гончара

Нагородити орденом княгині Ольги III ступеня ...

РАКИТЯНСЬКУ Валентину Дмитрівну – директора державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка»

Президент України
м. Київ, 24 серпня 2012 року
№ 500/2012

В. ЯНУКОВИЧ

Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14988.html>

З ВІДКРИТИМ СЕРЦЕМ ДО ЛЮДЕЙ

18 листопада 2011 р. перестало битися серце відомого бібліографознавця, педагога, доцента кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв Олексія Панасовича Крицького.

Народився Олексій Панасович 17 квітня 1945 р. у с. Ковалин Переяслав-Хмельницького району Київської області в родині службовців. Після закінчення 9 класів Єрковецької середньої школи у 1962 р. вступив до Київського технічного училища № 3. Одночасно навчався у вечірній школі робітничої молоді, яку закінчив у 1964 р.

З 1965-го по 1968 р. працював завідувачем сільського клубу с. Єрковці, попередньо пройшовши підготовку на курсах художніх керівників при Переяслав-Хмельницькій музичній школі. В 1968 р. вступив до Київського державного інституту культури (КДІК; нині – Київський національний університет культури і мистецтв; КНУКіМ) на стаціонарне відділення бібліотечно-факультету зі спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія», який успішно закінчив у 1972 р.

Після закінчення інституту працював у Києві: у Центральній районній бібліотеці ім. П. Тичини завідувачем філіалу (1972–1973); у Центральній міській бібліотеці ім. М. Салтикова-Щедріна для дорослих – методистом (1973), завідувачем науково-методичного відділу (1973–1976) і заступником директора з наукової роботи (1976–1978).

Подальша трудова діяльність О. Крицького пов'язана з КНУКіМ. Наукову роботу він розпочав у 1978 р. після проходження конкурсу на заміщення посади викладача кафедри загального бібліографознавства. Навчався в аспірантурі інституту. Працював над дисертаційним дослідженням «Краєзнавчі ресурси обласних бібліотек та їх використання» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

У 1994 р. О. Крицький став доцентом кафедри аналітико-синтетичної обробки документів, у 1998-му – доцентом кафедри загального бібліографознавства.

За 33 роки роботи у КНУКіМ Олексій Панасович зробив вагомий внесок у бібліографічну, інформаційно-аналітичну та краєзнавчу підготовку бібліотечних спеціалістів. Він розробив та уклав програми з навчальних курсів: «Бібліографічна діяльність», «Стандартизація у бібліотечно-інформаційній діяльності», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Бібліотечне краєзнавство»; тематичні плани; плани семінарських занять; методичні рекомендації до проведення лабораторно-практичних занять з курсів

«Організація і методика бібліографічної роботи в бібліотеці», «Краєзнавча бібліографія». Упорядкував уніфіковані модулі, де висвітлюються проблеми, пов'язані з комплектуванням бібліотечних фондів літературою краєзнавчого змісту, бібліотечно-бібліографічним обслуговуванням користувачів, організацією краєзнавчої роботи в бібліотеках області, методикою складання бібліографічних посібників, у т. ч. бібліографічних посібників про край.

Бібліограф-краєзнавець, досвідчений науковець, Олексій Панасович був постійним учасником міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій бібліотечно-бібліографічного спрямування. Його виступи присвячувались актуальним проблемам розвитку бібліотечно-бібліографічної справи, сприяли вдосконаленню науково-дослідної та практичної діяльності галузі. Він є автором низки статей, опублікованих на сторінках фахових збірників і періодики.

О. Крицький щедро ділився досвідом та знаннями з молодими колегами й студентами, надавав консультаційну допомогу при написанні курсових і дипломних робіт, з питань підготовки бібліографічних посібників.

Водночас у КНУКіМ Олексій Панасович працював на різних посадах: відповідальним секретарем приймальної комісії; деканом Донецького та Одеського факультетів університету; викладав на його Ужгородському та Білоцерківському факультетах. За багаторічну сумлінну працю нагороджений Подякою київського міського голови.

Своє життя Олексій Панасович присвятив вихованню двох дітей – доньки й сина.

Як фахівець своєї справи, О. Крицький мав велику повагу та заслужений авторитет серед колег і студентів.

За тактовність, виваженість думок та слухні поради співробітники називали його Мудрим.

Олексій Панасович був порядною, життєрадісною і доброзичливою Людиною з великої літери. А ще – освіченим бібліографознавцем, чудовим педагогом та яскравою особистістю.

Л. Прокопенко, к. н. з культурології, доцент Київського національного університету культури і мистецтв

ЄВГЕНІЯ МИКОЛАЇВНА ЗАВАДСЬКА

12 червня 2012 року не стало досвідченого педагога і викладача, бібліотекаря високої кваліфікації Євгенії Миколаївни Завадської.

Народилася Євгенія Миколаївна в селищі Тараща, що на Київщині. Закінчила Київський технікум підготовки культурно-освітніх працівників і послідовно піднімалася сходами фахового зростання – від бібліотекаря до завідувача районної бібліотеки, старшого інспектора з питань бібліотек міського управління культури.

Працюючи на бібліотечній ниві, вона заочно закінчила Харківський державний інститут культури.

Майже 25 років Є. Завадська віддала роботі в Національній парламентській бібліотеці України, працюючи з 1960-х років спочатку методистом, а згодом – вченим секретарем. Проте найвагоміше місце в її трудовому стажі (понад 20 років) зайняла педагогічно-викладацька діяльність у Київському державному інституті культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв).

Глибокі фахові знання, практичний досвід, творча обдарованість Євгенії Миколаївни сприяли вихованню кількох поколінь спеціалістів бібліотечної справи.

Після виходу на пенсію в інституті в середині 1980-х вона повернулася до Бібліотеки. Маючи за плечима досвід наукової та аналітичної роботи, Євгенія Миколаївна плідно працювала над питаннями наукової організації праці, ретельно вивчала технологічні цикли в бібліотеці, брала участь у розробці її нормативних і планово-звітних документів.

Євгенія Миколаївна мала велику повагу й авторитет серед колег і друзів. Її цінували за порядність, чесність та принциповість, скромність і доброзичливість.

Колеги та друзі завжди з теплом і вдячністю пам'ятатимуть Євгенію Миколаївну.

Колеги з НПБУ та редколегія журналу
«Бібліотечна планета»

ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА МАТВІЄНКО

9 липня 2012 року пішла з життя Людмила Володимирівна Матвієнко, яка протягом багатьох років працювала в Національній парламентській бібліотеці України.

Народилася Людмила Володимирівна 29 серпня 1935 року в с. Соболівка Теплицького району Вінницької області. Бібліотека ввійшла в її життя з юності, зразу після закінчення школи, і все трудове життя пройшло в стінах Національної парламентської бібліотеки України.

Спочатку місцем роботи Л. Матвієнко був сектор читальних залів відділу обслуговування. Це був період фахового становлення, набуття практичного досвіду. Після закінчення в 1960 р. Харківського державного бібліотечного інституту Людмила Володимирівна з 1964 р. і до виходу на пенсію працювала у відділі обробки та каталогів на посадах: бібліотекаря, старшого бібліотекаря, завідувача сектору систематизації і організації систематичних каталогів, головного бібліотекаря відділу.

Їй завжди були притаманні такі риси, як високий професіоналізм, працьовитість, вимогливість, доброзичливість, небайдужість. Присвятивши все своє життя бібліотечній справі, Л. Матвієнко стала справжнім фахівцем в обраній професії. Значним був її внесок у роботу з упровадження бібліотечно-бібліографічної класифікації в бібліотеках України: вона читала лекції в Інституті підвищення кваліфікації

працівників культури, виступала на семінарах і нарадах бібліотечних працівників, готувала методичні матеріали з систематизації документів тощо. Але, незважаючи на таку завантаженість, Людмила Володимирівна успішно поєднувала основну діяльність із громадською роботою у профспілковій організації бібліотеки.

Людмила Володимирівна щедро ділилася з колегами професійним досвідом, була мудрим наставником, хорошим керівником. Від неї завжди можна було отримати консультацію з виробничих питань, душевну підтримку і дружню пораду. За доброту і порядність її любили й щиро поважали.

За багаторічну сумлінну працю Л. Матвієнко неодноразово нагороджували почесними грамотами, іншими відзнаками.

Любов і постійну турботу відчували на собі рідні і близькі Людмили Володимирівни. Вона була чудовою дружиною, матір'ю, бабусею. Дуже любила землю, з великим бажанням працювала на дачній ділянці, і земля щедро віддячувала їй своїми дарами.

Світла пам'ять про Людмилу Володимирівну та її справи назавжди залишиться в серцях тих, хто знав цю чуйну і мудру людину.

Колектив НПБУ та відділу каталогізації,
редколегія журналу «Бібліотечна планета»